

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Politikatudományi Intézet

Szabadságok kapcsolata

Dr. Mándi Tibor
egyetemi docens
konzulens

Nagy Richárd
Politológia alapképzés
2024

Tartalom

Bevezetés.....	2
1. rész: A szabadság liberális értelmezése	4
1. Benjamin Constant és a hatalom újfajta megosztása.....	4
2. Isaiah Berlin és a szabadság negatív és pozitív értelmezése	6
3. Az új osztrák iskola szabadságfelfogása – Mises, Hayek	8
4. Milton Friedman és a neoliberais társadalmi rend	13
2. rész: A liberális szabadságfogalmak kritikája.....	15
1. A politikai szabadság garanciája	15
2. A gazdasági és politikai szféra viszonya.....	17
3. rész Kutatás	21
1. Kutatási kérdés	21
2. Adatok	21
3. Módszertan.....	23
4. Elemzés	23
4.1 Globális jellemzők.....	23
4.2 Részletes elemzés.....	28
4.3 A hipotézisek vizsgálata.....	33
4. rész: Összegzés	34
Forrásjegyzék	36
Ábrák és táblázatok jegyzéke	38

Bevezetés

„A Köztársaság mottója: „Szabadság, egyenlőség, testvériség”.¹ A francia forradalom folyamán a társadalom palackjából kiszökő – vagy éppen, hogy lepkeként a palackba bezárt (?) - értékek harmonikus egységének ethosza az Ötödik Francia Köztársaság alkotmányának ma is része. Ezen értékek megkerülhetetlenek, az emberi együttélés bármely szintjét is vizsgáljuk. Azonban összehangolásuk mellett az önmagukban vett elvont fogalmak értelmezése is kihívást jelent mind a politikai és közéleti aktoroknak a gyakorlati megvalósításban, mind az elméletgyártó politikai gondolkozóknak.

A testvériség legszilárdabb kategóriája a nemzet. A modern államok többsége ezen az alapon szerveződik, ugyanakkor megfigyelhetők az értelmezési keret kitágítására, valamint szűkítésére tett kísérletek is. Előbbire kézenfekvő példa bármely nemzetközi kezdeményezés, mely a nemzetek feletti értékek – a béke, a gazdasági prosperitás, a biztonság – hangsúlyozásával egy kontinentális vagy egyetemes emberi közösség kialakítását tűzi ki célul. *„We the peoples of the United Nations”² vagy az „Európa népei, miközben büszkék maradnak saját nemzeti identitásukra és történelmükre, elhatározták, hogy felülemelkednek ősi megosztottságaikon, és — egymással mind szorosabb egységre lépve — egy közös jövő megteremtésére törekednek,”³ mind új, tágabb értelemben vett testvéri szálakat feltételeznek a nemzet kategória központi szerepe helyett. Vele szemben áll a lokalizmus közösségfelfogása, amely több társadalmi, gazdasági és környezetvédelmi probléma megoldásaként – végső soron a szabadság biztosítékeként – a testvériség kézfogható, mindennapokban megnyilvánuló emberi csoportokra való alkalmazását javasolja az elvont nemzet vagy épp emberiség kifejezések elsőbbségével szemben. Roger Scruton angol filozófus az oikophilia⁴ kifejezést használja, amely az otthonhoz, a helyihez, a családhoz, a tájhoz, a saját közösséghez való kötődést jelenti.*

A testvériség tehát legalább három, egymást nem kizáró, de fókuszát és a szerveződés fő szintjét tekintve eltérő értelmezést is takarhat. Az egyenlőséggel sincs ez másképp, számos elképzelés látott napvilágot, amelyek azonban bizonyos esetben szöges ellentétjei egymásnak. Az eltérések oka a különböző perspektíva, azaz a feltételezett kiindulási állapot és az eredmény

¹ „La devise de la République est « Liberté, Égalité, Fraternité ».” Texte intégral de la Constitution du 4 octobre 1958 en vigueur; Atricle 2.

² United Nations Charter: Preamble

³ Szerződés európai alkotmány létrehozásáról, Preambulumban, Az alkotmánytervezet nem lépett hatályba, mivel Franciaország és Hollandia elutasította.

⁴ Roger Scruton: *Zöld filozófia*. 2018. Akadémiai Kiadó Zrt.

adott nézőpontból való értékelése. Milton Friedman, több más liberális gondolkodóval lényegében azonos módon, úgy fogalmazza meg a liberalizmus egyenlőség felfogását, mint a jogok és lehetőségek egyenlőségét, azaz az intézményesen garantálható azonos indulási feltételek összességét. Az anyagi egyenlőséget az eredmény egyenlőségének tekinti, melyre szerinte egy liberális „csak, mint a szabad társadalom kívánatos melléktermékére tekint és nem, mint a legfőbb igazolására”⁵. Ezzel szemben az újraelosztás - tehát az anyagi egyenlőség irányába való haladás - szükségességét hangoztatók szerint a nagyfokú materiális egyenlőtlenség a lehetőségek egyenlőségét zárja ki és így csorbítja az elesettek szabadságát. Gyakran említett szemléltető példa a Monopoly-analógia⁶, amely, habár a fennálló gazdasági rendszert túlegyszerűsítve, de az egyenlőségről alkotott eltérő elképzeléseket pontosan illusztrálja. A kezdeti, egyenlő lehetőségekkel induló játék egyenlőtlen elosztást eredményez. Amennyiben egy újabb játékot a korábban lejátszott táblán kezdenék el a játékosok, úgy a lehetőségek egyenlőségének kritériuma sérülne. Ebből a nézőpontból tehát az eredmény egyenlőtlensége egy következő kezdet egyenlőtlenségét is jelenti.

Írásomban az értéktrió eddig nem említett elemét, a szabadságot és annak értelmezési kereteit járom körbe. Fel kívánom tárni a szabadság különböző fajtáit és ezek egymással való viszonyát. Alapvetően a liberális – mint a szabadságot központi értéknek értelmező - gondolkozói irányzat szabadság értelmezési fejlődését vetem górcső alá. Benjamin Contant, Isaiah Berlin, valamint a XX. századi, szabadpiac párti közgazdászok – Mises, Hayek, Friedman – munkásságának áttekintését követően a szabadság liberális értelmezésének baloldali kritikáit mutatom be, majd a gazdasági és politikai szabadság közötti összefüggést vizsgálom kvantitatív módszerekkel. Vizsgálódásom alapja Milton Friedman állítása, miszerint „a gazdasági szabadság a politikai szabadság megteremtésének nélkülözhetetlen előfeltétele”⁷. A számszerűsíthető összemérés alapjául az Economist Democracy Index⁸ értékei a politikai szabadság fokmérőjeként, míg a gazdasági szabadság jelölőjeként a The Heritage Foundation és a The Wall Street Journal által készített Index of Economic Freedom⁹ szolgálnak. A számítás módszertanát a vonatkozó részben részletesen kifejtem.

⁵ Milton Friedman: *Kapitalizmus és szabadság*. 1996. Akadémia Kiadó, 212. oldal

⁶ A Monopoly társasjátékot Elizabeth Magie antikapitalista aktivista készítette, melynek forgalmazási jogát a Parker Brothers megvette, így a kritikát inkorporálva a kapitalizmus emblematis játékvá vált (Pogi Podcast: 42. A kapitalizmus Monopoly, sakk, vagy inkább póker?)

⁷ Milton Friedman: *Kapitalizmus és szabadság*. 1996. Akadémia Kiadó, 9. oldal

⁸ <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/>

⁹ <https://www.heritage.org/index/>

1. rész: A szabadság liberális értelmezése

1. Benjamin Constant és a hatalom újfajta megosztása

Arisztotelész empirikus kutatásától kezdve a politikai hatalom vizsgálatának középpontjában az állt, hogy azt hányan, milyen intézményi struktúrákban birtokolják. Az ókori gondolkodó az egyszemélyi-kevesek uralma-sokak uralma kategóriákban követendő és káros megnyilvánulásokat is említ. A minőség központi mérője a közjót vagy az ön- és szűkebb csoportérdeket szem előtt tartó kormányzási szándék. Így még a sokak uralmának kívánatos változata, a politeia is egy kevert, arisztokratikus jegyeket is tartalmazó államforma¹⁰. A felvilágosodás korának gondolkodói is – kezdve Hobbes Leviatánjával - a politikai hatalom megosztásáról vagy annak egységes és abszolút természetéről fejtették ki elképzeléseiket. Az egyik, még napjaink politikai rendszereivel szemben is elvárt kritériumokat Montesquieu fogalmazta meg „*A törvények szelleméről*” című írásában. A politikai szabadságot az alábbi módon definiálja: „*Az államban, vagyis olyan társadalomban, melynek törvényei vannak, a szabadság csak abban állhat, hogy az ember megtehesse azt, amit akarnia kell, és ne lehessen arra kényszeríteni, hogy olyat tegyen, amit nem szabad akarnia. [...] A szabadság az a jog, hogy mindenki megteheti, azt, amit a törvények megengednek.*”¹¹ Ahhoz, hogy ezt a szabadságot garantálja egy állam, a hatalom három fő típusát – a törvényhozót, a végrehajtót és bírót¹² - meg kell osztani.

Benjamin Constant „*A régiek és a modernek szabadságának összevetése*” elnevezésű előadásában kétfajta szabadságot határoz meg, melyek más történelmi korokban voltak a szabadság értelmezései és szükségszerűen ellentétesek egymásnak. A modernek szabadságát hasonlóan írja le, mint Montesquieu: „*Először is: kérem, vizsgálják meg, Uraim, vajon egy angol, egy francia, egy észak-amerikai polgár mit ért napjainkban azon a szón, hogy szabadság. Mindegyikük azt érti rajta: joga van hozzá, hogy csak a törvényeknek engedelmeskedjék, ne tartóztathassák le, ne börtönözhessek be, ne ölhessek meg, semmilyen módon se bántalmazhassák egy vagy több személy önkényes akaratából.*”¹³ Ezt az általános definíciót kiegészíti szabadságok katalógusával. Megemlíti a vélemény- a szólásszabadságot, a vallásgyakorlás szabadságát, a magántulajdonhoz való jogot, valamint a politikai

¹⁰ Arisztotelész: *Politika*, Harmadik könyv 7. pont

¹¹ Montesquieu: *A törvények szelleméről*, Tizenegyedik könyv, III. fejezet

¹² Montesquieu ezt, mint a végrehajtó hatalom polgári jogi dolgaira vonatkozó hatalmat definiálta

¹³ Benjamin Constant: *A régiek és a modernek szabadságának összevetése*, Ford. Réz Pál. 3. oldal

intézményekbe a képviselőik megválasztásának jogát. „Az ókoriak szabadsága abban állt, hogy közösen, de közvetlenül gyakorolták a szuverenitás bizonyos vonatkozásait; [...] az ókoriak a kollektív szabadsággal összeegyeztethetőnek tekintették azt, hogy az egyént teljességgel alá vessék a közösség hatalmának.”¹⁴ Constant szerint ehhez a szabadságfelfogáshoz nem tartozik semmilyen egyénre vonatkozatható megnyilvánulása a szabadságnak, hiszen közösen mindent törvénybe iktatnak. Így a régiek a közügyekben mindig szuverének, míg magánviszonylatokban saját közösségük rabszolgái voltak. Ezzel szemben a modern ember magánéletében független és szabad, míg szuverenitása nagy mértékben korlátozott, „ha gyakorolja is szuverenitást, csak azért teszi, hogy lemondjon róla.”¹⁵

A képviseleti rendszer az, amely az egyén számára lehetővé teszi, hogy magánügyeivel foglalkozzon, de így csökken politikai jelentősége. Ahhoz, hogy a képviseltek a közügyekre való limitált rálátását a képviselők ne használhassák ki, Constant egy új szemléletet tár fel. Nem a politikai hatalom megosztásának, intézményi keretrendszerének alakításában látja a szabadság zálogát, hanem egy decentralizált ellenhatalom létében. Ez az egyedi meglátás nem azt a kérdést feszegeti, hogy a politikai hatalmat hányan és milyen módon birtokolják, hanem ezen hatalom tartalmának szűkítésében találja meg a megoldást. Ez az ellenhatalom nem más, mint a kereskedelem, melyet értelmezhetünk az államtól független gazdasági szférának. Ez a piactér biztosítja azt a célt, amit korábban a háborúk eszközével értek el az emberek: „birtokolni azt, amit kívánunk.”¹⁶ Míg a háborúk államok között, addig a kereskedelem emberek között zajlik és hatékonyabb módon biztosítja a magánélvezetek biztonságát. Tehát ez az új eszköz nem teszi szükségessé az állam olyan mértékű hatalmi státuszát, mint korábban. „A hatalom fenyeget, a gazdagság jutalmaz; [...] ezért kell győznie a gazdagságnak a politikai hatalom fölött.”¹⁷ Immanuel Kant a megfelelő állami berendezkedést a béke biztosításának oldaláról vizsgálta. A köztársasági berendezkedés és az államok közötti szövetség szükségessége mellett a gazdasági interdependenciát is a béke egyik kulcsának tartja, mely a kereskedelem szabadságával érhető el¹⁸. Constant a magánélvezetek maximalizálását tartja központi értéknek, melyhez a kereskedelem az eszköz és egyik jellemvonása a békés ügymenet.

A politikai hatalmat a gazdaság korlátozza és elhozza a szabadságok és élvezetek nagyszámú variációját. Mindemellett Constant szerint a politikai szabadságnak továbbra is

¹⁴ Uo. 3-4. oldal

¹⁵ Uo. 5. oldal

¹⁶ Uo. 6. oldal

¹⁷ Uo. 21. oldal

¹⁸ Immanuel Kant: *Az örök béke*. Budapest, 1980. Szépirodalmi Kiadó

fontos szerepe van: „*azaz az örök jognak, hogy jóváhagyjuk a törvényeket, szabadon mérlegeljük, mi az érdekünk, integráns részei legyünk annak a társadalmi testnek, amelynek tagjai vagyunk.*”¹⁹ Tehát a modernnek szabadságának, azaz az egyén szabadságának forrása, biztosítéka azon régiek kollektív szabadsága, mellyel a szuverenitásból kivéve részünket, döntünk közös ügyekben. A politikai részvétel, mint egy az állam túlterjeszkedése elleni felügyelő szerep azért fontos Constant szerint, mert a hatalomban lévők új módszerekhez folyamodhatnak régi befolyásuk visszaszerzése végett. „*Készségesen megtakarítanának nekünk minden fáradságot, kivéve azt, hogy engedelmeskedjünk és fizessünk. Azt mondják: „Végül is mi az, amiért dolgoznak, amiben reménykednek? Ugyebár a boldogság? Nos, bízzák ránk, hogy megteremtsük a boldogságot, s mi majd megajándékozunk Önöket vele.” Nem, Uraim, ezt nem bízzuk Önökre. Bármilyen megható is ez a gyöngéd törődés, arra kérjük a hatalmat, maradjon meg a keretei között. Szorítkozzék arra, hogy igazságosan járjon el; a boldogság, az már a mi dolgunk.*”²⁰ XX. századi gondolkodók és közgazdászok hasonló alapon fogalmaztak meg kritikát a jóléti állam paternalista gondoskodásával szemben. Constant filozófiája lefektette az alapot a liberális szabadságfelfogás biztosításaként a piaci autonómiának.

2. Isaiah Berlin és a szabadság negatív és pozitív értelmezése

Constant a francia forradalomból és a kollektív szabadság abszolutizálásából kifejlődő jakobinus diktatúra ellenpólusaként helyezte az egyéni szabadságot vizsgálódásának középpontjába. Isaiah Berlin gyermekként az 1917-es orosz forradalomnak volt szemtanúja, majd a marxizmus és kommunizmus elméletét a gyakorlatba helyező, a kollektív értékek utópiáját ígérő bolsevik rendszer megkerülhetetlen kritikusa lett. Az egyéni célok és értékek sokszínűségét és a bejárni kívánt eltérő utakat tekinti alapvetésnek, melyet egy plurális politikai rendszer biztosíthat.

Berlin a politikai szabadságot kétféleképpen definiálja, melyek más-más kérdésre válaszolnak és gyakran nyílt konfliktusba kerülnek egymással. A negatív szabadság a következő kérdésre válaszol: „*Mekkora az a terület, amelyen belül a szubjektum – egy személy vagy személyek csoportja – számára megengedett vagy megengedhető, hogy megtegye, amit megtenni képes, vagy olyan legyen, amilyen lenni tud, más személyek közbeavatkozása nélkül?*

¹⁹ Benjamin Constant: *A régiek és a modernnek szabadságának összevetése*, Ford. Réz Pál. 20. oldal

²⁰ Uo. 23. oldal

[...] *A politikai szabadság ebben az értelemben egyszerűen az a terület, amelyen belül az ember anélkül cselekedhet, hogy mások megakadályoznák ebben.*"²¹ A vele szemben álló, pozitív szabadság magyarázza, hogy „*Mi vagy ki a forrása annak a hatalomnak vagy beavatkozásnak, amely megszabhatja valakinek, hogy ezt és ne azt cselekedje, illetve ilyen és ne olyan legyen?*”²² A használt fogalmak, mint a negatív és pozitív szabadság értelmezés, vagy a szabadság pozitív fogalmának úr-szolga szembeállítás²³ is feltár pár hegeli hatást a műben. Ezen párhuzamokat, hasonló kereteket nem kívánom kibontani, mindössze fontosnak tartom megemlíteni, hogy mind a két pólus, a negatív és pozitív értelmezési keret létjogosultságát és így egymás kordában tartásának lehetőségét fontosnak tartja Berlin. Így fogalmaz: „*a társadalom és az erkölcs ismeretének mélységes hiányára vall, ha nem ismerjük fel, hogy mindkét követelés céljainak kielégítése végső érték, amely mind történetileg, mind erkölcsileg egyformán jogot formálhat arra, hogy az emberiség legalapvetőbb érdekei közé sorolják.*”²⁴

„*Minden dolog önmagával azonos: a szabadság – szabadság, nem egyenlőség, méltányosság ...*”²⁵ Berlin emellett azt is állítja, hogy ezek az értékek nem átválthatók, tehát a szabadság csökkentésével nem szükségszerűen nő az egyenlőség vagy bármely más társadalmi érték. Ezzel felhívja a figyelmet arra, hogy bizonyos esetekben a politikai hatalom birtokosai a szabadságot más fontosnak vélt értékekre, vagy pont a szabadság pozitív értelmezésére hivatkozva korlátozzák, ami azonban veszélyes, általa is tapasztalt következményekkel jár. Ebből adódik, hogy a szabadság negatív értelmezése elsőbbséget élvez bármely más értékkel szemben.

Berlin a gazdasági szabadságot a politikai szabadságtól független tényezők által meghatározott fogalomnak tartja. A kényszer, mint a szabadság korlátozásának eszköze csak olyan esetben él, ha alapvetően képes lenne valaki valamire, de azt külső nyomás miatt mégsem teheti meg. Az anyagi eszközök vagy testi és szellemi képességek hiánya már nem teszi szükségessé a kényszer alkalmazását.²⁶ A szegénységet tehát nem lehet egyértelműen gazdasági szabadságtól való megfosztottságnak, gazdasági rabszolgaságnak tekinteni.

²¹ Isaiah Berlin: *A szabadság két fogalma*. In *Négy esszé a szabadságról*. 1990 Európa Könyvkiadó, 341-342. oldal

²² Uo. 342. oldal

²³ Vö. G. W. F. Hegel: *A szellem fenomenológiája*. Budapest, 1961. Akadémiai Kiadó, 104-107. oldal

²⁴ Isaiah Berlin: *A szabadság két fogalma*, In *Négy esszé a szabadságról*. 1990. Európa Könyvkiadó, 432. oldal

²⁵ Uo. 349. oldal

²⁶ Uo. 343-344. oldal

3. Az új osztrák iskola szabadságfelfogása – Mises, Hayek

Constant és Berlin is a szabadság egyéni, individualista formáját tekintik a védelmezendő, igazi liberális szabadságnak, de mindkettőjük esetében szerepel egy a közös döntéshozásban való részvételen alapuló szabadság is. Ez akár garanciája, forrása is lehet az előbbinek, de az bizonyos, hogy egy ilyenfajta érték létét nem tagadja egyik szerző sem.

A XIX. század során felerősödtek azok a hangok, elméleti írások, amelyek a gazdasági egyenlőtlenségek mögött egy elnyomó rendszert véltek felfedezni. Az elnyomás ellen pedig közös, társadalmi ellenőrzéssel lehet küzdeni. Megjelentek a munkásmozgalmak, a politika terén pedig idővel a szocialista, szociáldemokrata és a forradalom párti kommunista pártok. Ahogy a választásra jogosultak köre bővült, úgy bírtak egyre nagyobb súllyal ezek a szervezetek, valamint volt, ahol erőszakos úton váltották be politikai terveiket. Ezen az először még csak kritikai elméleten, majd társadalomformáló folyamaton próbált fogást találni az osztrák iskola. Alapításának 1871-et tekintjük, amikor Carl Menger -az iskola egyik alapítója - kiadta az új irányzat alapvetéseit lefektető könyvét²⁷. Az első generáció tagjai – például William Stanley Jevons vagy Marie-Ésprit Léon Walras – a bécsi egyetem politikai gazdaságtani intézményében kutattak. Céljuk a marxi és más kritikai elméletekkel szemben, egy a klasszikus-neoklasszikus politikai gazdaságtan alapjain nyugvó, de azok hiányosságait kiegészítő elmélet megalkotása. A smithiánus emberkép túlzott, lényegében tökéletes racionalitásának feltételét elvetve próbálták meg bizonyítani, hogy a piaci mechanizmusok továbbra is a legmegfelelőbb körülményeket biztosítják az emberi élethez. Így hitvallásuk központi elemei a „laissez faire”²⁸ és a gazdasági szabadság közgazdaságtani, filozófiai és politikai védelme, az állami beavatkozás elutasítása²⁹.

Az iskola első generációjának főleg elméleti feltevéseket kellett cáfolnia és igazolnia saját elképzelésének igazát. A második generáció – akik a második világháborút követően helyileg már nem, csak eszmeileg kapcsolódtak az osztrák hagyományt folytató közösséghez – szembe találta magát a marxista elmélet legkegyetlenebb kommunista megnyilvánulásaival, valamint az állam szerepének növekedésével a nyugati, demokratikus országokban is³⁰. A keleti elrettentő példák könnyű érvelési alapot jelenthettek a gazdasági szabadság és minimális állam

²⁷ Carl Menger: *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*. 1871.

²⁸ A kifejezés az állam minimális mértékű beavatkozásának igényét jelöli. A döntések jelentős részét a piacra kell hagyni

²⁹ Madarász Aladár: *Kameralizmus, történelmi iskola, osztrák gazdaságtan, Három vázlat a német és osztrák közgazdasági diskurzus történetéből*, *Közgazdasági Szemle*, XLIX. évf., 2002. október, 851-852. oldal

³⁰ A második világháború utáni az időszak tekinthető a jóléti államok virágkorának

híveinek, de a jóléti állami modell biztonságot és a gazdasági jólétet viszonylag nagy egyenlősítéssel adó rendszerében nehéz volt kimutatni az elnyomás rendszerét. Elméletük a termelési oldalon az élelmes, újító és kreatív vállalkozók által endogén módon fenntartott, szüntelen mozgásban lévő piaci folyamatokra – azaz az innovációra – összpontosít, míg a fogyasztási oldalon pedig a választás szabadságának hangsúlyozásával érvel a szabad gazdaság szükségszerűsége mellett.³¹

Ludwig von Mises, a második generáció egyik legjelentősebb gondolkozója, közgazdásza³², 1958-ban a Princeton Egyetemen tartott előadásán fejtette ki a szabadságról alkotott elképzeléseit³³. Constant-hoz hasonlóan a gazdasági szférára a szabadság hordozójaként tekint. A társadalmat kölcsönös cserefolyamatok összességének tekinti³⁴. Ezek a cserék akkor szabadok, ha a fogyasztó rendelkezik a választás szabadságával és nincs rákényszerítve semmire, amit önszántából elutasítana. A választás szabadságát pedig a szabadpiac és a korábbi premodern termelési folyamatokat forradalmian megújító és innovációk sorával folyamatosan tökéletesítő gazdasági rendszer, a kapitalizmus hozta el. Az új gazdasági berendezkedés legnagyobb sikere Mises szerint nem az, hogy a korábbi általános szegénységből és nyomorból emberek tömegeit rántotta ki, hanem az, hogy a korábban szűk elit kezében lévő gazdasági hatalmat az egész populációra kiterjesztette. Így válhatott a fogyasztó királlyá, igazi főnökké³⁵. A szuverenitása abban áll, hogy tulajdonnal, vagyonnal rendelkezik, amelyet befektethet vagy elkölthet. Mindezt saját legjobb belátása szerint teszi és a választás aktusával fejt ki erejét. Mivel a cserefolyamatok gyakran előfordulnak, így a vállalkozók, gyárosok és kereskedők, mint saját termékük képviselői nem nyugodhatnak, hanem folyamatosan az uralkodó érdekeit kell figyelniük, hogy a legjobb minőségben szolgálják ki, így megszerezve rövid időre szóló mandátumukat³⁶.

Mises antagonisztikus versenyt feltételez a kínálati oldalon álló szereplők között. A fogyasztó szuverenitása akkor maradhat meg, ha az őt kiszolgálni kész vállalkozói, tőkés réteg nem fog össze, vagy valamelyikük nem nővi túl olyan mértékben a többit, hogy azoknak kisebb esélyük legyen versenybe szállni. Tehát a fogyasztó választási szabadságát a kínálati oldal nem

³¹ Mátyás Antal: *Az új osztrák iskola általános jellemzése*. Közgazdasági Szemle, LI. évf., 2004. október, 936. oldal

³² Az új osztrák iskola megalapítójának is tekintik (Mátyás Antal)

³³ Az előadás a Liberty & Property címet viseli. A Mont Pelerin Society kilencedik találkozásán hangzott el.

³⁴ „Society is essentially the mutual exchange of services” – Ludwig von Mises: *Liberty and Property*. 1958. Part V, 34. oldal

³⁵ Uo. 19-20. oldal

³⁶ Uo. 18. oldal

tudja csökkenteni. Ezt kizárólag az állam teheti meg, úgy, hogy a gazdasági folyamatokba beavatkozik. Legszélsőségesebb formája a szocialista tervutasításos gazdálkodás. Amennyiben elvesztik a polgárok a gazdasági szabadságukat, úgy vele együtt elvesztik politikai szuverenitásukat is³⁷. Az állam Mises szerint az emberek közötti békés együttlét feltételeinek biztosítása miatt szükséges, ez ugyanakkor a szabadsággal ellentétes eszközzel, az erőszakkal érhető el. Minden állami döntés, legyen az többségi konszenzuson alapuló, vagy technokrata elképzelés, bizonyos csoportokat csak kényszerítés útján bír rá, hogy engedelmeskedjenek³⁸. Ez a weberiánus állammodell³⁹ radikális értelmezése, miszerint az állam nemcsak az erőszak monopóliumával rendelkezik, de azt minden esetben alkalmazza is. Így tehát minimális feladatkörrel kell felruházni. Éjjeliőrként a devianciák kiszűrése és a szabályok betartatása a legkisebb, de szükséges hatáskör. Ez a laissez-faire esete, amikor a társadalmi kapcsolatok lehető legnagyobb terét a piaci cserefolyamatok töltik be. Ennyiben tehát a szabadság nem egy természetes állapot, amit a civilizáció során különböző rezsimek elvettek az emberektől, hanem egy társadalmi képződmény, aminek biztosítója a magántulajdon⁴⁰. A minimális államban a politikai képviselő kérdés nem hangsúlyos, mindenesetre Mises szerint a képviselői rendszer a legmegfelelőbb, mivel ez közelít a leginkább a piaci mechanizmushoz, bár az állami döntések kényszerítő ereje miatt szabadság forrása egy ilyen rendszer sem lehet.

Friedrich August von Hayek ugyancsak az osztrák iskolához tartozó gondolkodó⁴¹, aki a keynesiánus politikai gazdaságtan erős állami szerepével, valamint a kollektivisták értékekkel szemben egy tisztán individualista nézőpontból érvel a liberális demokrácia és szabadpiac kettőse mellett. Hayek a társadalmi igazságosság és a közérdek, mint egyértelműen meghatározható cél létét kérdőjelezi meg. Véleménye szerint az igazságosság csak egyéni szinten értelmezhető. Azt aggregálni és többségi, társadalmi értéként interpretálni nem lehet, hiszen az az egyéni szabadság csorbításával járna. Ilyen értelemben a disztributív igazságosság sem vezethető vissza egyéni igazságosság szintjére, ez csak egy, a primitív társadalmi szerveződésből ránk maradt mintázat. A szabadság a civilizáció sajátossága, mely konkrét, közös céllal és az azt elérni kívánó központosított társadalmi koordinációs módszerrel szemben egy absztrakt, általános elvrendszer nélküli, így legtöbb folyamatát tekintve spontán és nem

³⁷ „Along with the economic sovereignty of the citizens disappears also their political sovereignty” 25. oldal

³⁸ Uo. 35. oldal

³⁹ Max Weber: *A tudomány és politika, mint hivatás*, 2020. Kossuth Kiadó

⁴⁰ Ludwig von Mises: *Liberty and Property*. 1958. 34-37. oldal

⁴¹ Emelett Hayek a Mont Pelerin Society első elnöke volt. A tisztséget a társaság 1947-es alapításától 1961-ig töltötte be. A filozófusokból, közgazdászokból és történészekből álló csoport célja a szabad társadalmak védelme. A szervezetet sokan az 1980-as évektől uralkodóvá váló neoliberális gazdaságpolitikai nézet bölcsőjének tartják.

racionalizálható folyamatokon keresztül valósul meg. „*A nagy előrelépést, ami lehetővé tette a civilizáció és végül a nyílt társadalom kialakulását, a pontosan megszabott kötelező célok absztrakt magatartási szabályokkal való fokozatos felváltása volt, s ezzel együtt egy közös jelzőszámokkal összehangolt játék, spontán rend alakult ki.*”⁴² Ennek a játéknak a tere a piac, ahol az egyének közötti felebaráti kapcsolatok központi szerephez jutnak, és a tulajdonjog valamint a szerződések kötelmi jogán keresztül a igazságos és szabad környezetet biztosítanak.

Hayek „*A liberális társadalmi rend alapelvei*”⁴³ című tanulmányában 61 pontban fejti ki, hogy a szabadság milyen társadalmi, gazdasági és politikai keretek között biztosított. A liberális rend törvények és nem személyek uralmát jelenti. A törvények pedig csakis az illendő egyéni magatartást definiálhatja, illetve kényszerít csakis ezen szabályok betartatása céljából alkalmazhat⁴⁴. A helyes magatartás pedig az igazságosság feltételét kell, hogy teljesítse: (1) csakis egyéni cselekedetről állapítható meg, hogy igazságos-e, (2) igazságtalanság a másik védett szférába való belépést jelenti, (3) igazságos, ami ezen kívül esik⁴⁵. A védett szféra a tulajdon, mely túlmutat annak anyagi megtestesülésén⁴⁶. A gazdaság szférájának spontán rendezési elvére Hayek bevezeti a „katallakszia” kifejezést⁴⁷. A helyes gazdaságpolitika célja nem az össztársadalmi jövedelem növelése, hanem az, „hogy növelje a társadalom bármely, találmányra kiválasztott tagjának az esélyeit magasabb jövedelem elérésére”⁴⁸. Ezek alapján az állam gazdasági befolyása csakis a szabad verseny feltételeinek biztosítása lehet⁴⁹. A 61. pontban összegzi a liberális társadalom alapelveit: „*az ilyen társadalomban a kormányzat összes kényszerítő funkcióját döntő fontossággal az általam három nagy negatívumnak nevezett tényezőnek kell irányítania: ez a béke, az igazságosság és a szabadság*”⁵⁰.

A módszertani individualizmus a közgazdaságtan mellett szinte minden más társadalomtudományi területen megjelent. A módszerrel szemben megfogalmazott kritikákkal Hayek az „*Igazi és hamis individualizmus*”⁵¹ című művében foglalkozik. Állítása szerint az

⁴² Friedrich A. von Hayek: *A társadalmi igazságosság atavizmusa*. In *Piac és szabadság*. Budapest, 1995. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 213. oldal

⁴³ Friedrich A. von Hayek: *A liberális társadalmi rend alapelvei*. In *Piac és szabadság*. Budapest, 1995. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 325-342. oldal

⁴⁴ uo. 1., 7. és 19. pontok

⁴⁵ uo. 23. pont

⁴⁶ uo. 26. pont

⁴⁷ uo. 16. pont, görög eredetű kifejezés, eredete: „katallatein, jelentése: cserélni, befogadni a közösségbe

⁴⁸ uo. 46. pont, 338. oldal

⁴⁹ Hayek az 52. és 55. pontban megemlíti, hogy előfordulhatnak olyan piacok, ahol a tökéletes verseny feltételei nem teljesülnek, de itt is követni kell azon magatartási formákat, amelyek a szabadpiac esetén elvárások.

⁵⁰ uo. 61. pont, 342. oldal

⁵¹ Friedrich A. von Hayek: *Igazi és hamis individualizmus*. In *Piac és szabadság*. Budapest, 1995. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 439-464. oldal

igazi individualizmus az angolszász gondolkozók körében – úgymint Locke, Hume, Burke, Smith – vált társadalomelméleti nézőponttá, illetve emellett idővel politikai vezérelvek együttesét hozta felszínre. Az individualizmus a következőt állítja: „a társadalmi jelenségeket csak oly módon érthetjük meg, ha megértjük a másokra irányuló és mások várt magatartása által vezérelt egyéni cselekedeteket”⁵². Ez a nézet korlátozott racionalizmust feltételez, azaz az egyén csak a saját, szűk környezetében képes felfogni az eseményeket, azzal törődik, amit ismer, ami számára fontos. Nem létezik, egy nagy, központi tudás, a társadalmi rend spontán és az önkéntes együttműködésen alapszik⁵³. Az egyéni felelősség érzete az, ami a társadalom hosszú távú érdekeinek figyelembevételét lehetővé teszi. Ez a magántulajdonon keresztül tapasztalható meg, hiszen ezen körbe tartozó anyagi és nem anyagi eszközök azok, amelyek felett a korlátoltan racionális személy belátással bír. Emellett az igazi individualizmus becsüli az irracionális, azaz emberi értelmén túlmutató társadalmi intézményeket, folyamatokat. „Az individualizmus arra tanít bennünket, hogy a társadalom csak annyiban nagyobb, mint az egyén, amennyiben szabad. Amennyiben ellenőrzik vagy irányítják, azoknak az egyéni tudatoknak a lehetőségeire korlátozódik, amelyek ellenőrzik vagy irányítják”⁵⁴.

Az igaz individualizmussal szemben a hamis individualizmus áll. Ezt Hayek történetileg a kontinentális gondolkozóktól származtatja, mint Rousseau és az enciklopédisták, akik a karteziánus hatás alatt más, hamis következtéseket vontak le saját individualista kiinduló pontjukból. A fő különbség az, hogy az igazi, angolszász individualizmussal szemben a kontinentális hisz a racionalizmusban, tehát abban, hogy minden megismerhető, emberi elmével irányítható. Innen következik, hogy a racionális rendszer egy abszolút rendszerré, diktatúrává változik, mivel kijelölhető az egyetlen, rációval alátámasztható társadalmi cél, amit hatékonyan egy rendpárti, centralizált politikai erő érhet el. Az igazi individualisták irracionális rendszere a piac, optimális politikai tere pedig a demokrácia⁵⁵, mely lehetőséget biztosít több alternatíva felszínre kerülésére.

⁵²uo., 3. pont, 443. oldal

⁵³ Ilyen értelemben tehát az individualizmus nem tagadja a csoportok kialakulását és azok hasznos voltát, de eleve adott, természetes közösségként csak a családot ismeri el

⁵⁴ Friedrich A. von Hayek: *Igazi és hamis individualizmus*. 1995. 11. pont, 464. oldal

⁵⁵ A többségi elvet azonban elveti, mivel a nép összességének szabad akaratát a többség sem csorbíthatja

4. Milton Friedman és a neoliberális társadalmi rend

Milton Friedman a XX. század egyik legelismertebb közgazdásza⁵⁶. A chicagói iskola megkerülhetetlen alakjaként, az osztrák iskola gazdasági téziseihez hasonlóan egy szabad, minimális állami beavatkozásokkal terhelt társadalmi-gazdasági rendszer felállítását tartotta ideálisnak. A két iskola között módszertani, illetve pár szakmai véleménykülönbség állt fenn, ám a már korábban említett Mont Pelerin Társaság tagjai között főleg e két irányzat közgazdászai szerepeltek. A neoliberalizmus, mint politikai irányzat ezen közgazdasági iskolák erős hatásait hordozzák magukon. Írásomban nem térek ki a jóléti államok status quo-jának '70-es, '80-as évekbeli Thatcher-i és Reagan-i megváltoztatására és az állami szerep reformjára. Ezen részben célom Friedman szabadságértelmezésének és az általa definiált szabadságok kapcsolatának bemutatása.

A kapitalizmus eredeti, XVIII.-XIX. századi formáját Friedman helyesnek és kíváncsún tartja. A „Kapitalizmus és szabadság⁵⁷” című könyvében a Nagy gazdasági világválság okának egy egyedi értelmezését adja. Véleménye szerint egy, a piac természetes ciklikusságába az állami szervek beavatkoztak és ezzel a beavatkozással egy elmélyülő válság jött létre⁵⁸. A New Deal-ben, valamint az azt követően Amerikában és Európa legtöbb nyugati államában kiépülő jóléti rendszerben nem a kapitalista rendszer hibáinak orvoslását, hanem a gazdasági fejlődés gátját és az állami kényszer mind több területre való kiterjesztését látja. „Az 1920-as és az 1930-as években az Egyesült Államokban az intellektuelek nagy része meg volt győződve arról, hogy a kapitalizmus hibás rendszer, ami megakadályozza a gazdasági jólét kialakulását és ily módon a szabadságot is, és hogy a jövő reménye a politikai hatóságoknak a gazdasági ügyek feletti közvetlen és nagyobb mértékű ellenőrzésében rejlik. [...] Összehasonlították a létezőt az ideállal. [...] Most már több olyan évtized van mögöttünk, melyre jellemző volt az állami beavatkozás. [...] Most már a valóságot tudjuk összehasonlítani a valósággal. Ha így teszünk, nyilvánvalóvá válik, hogy a piac valódi és idealizált működése közötti különbség – noha kétségtelenül nagy – mégis elhanyagolható összehasonlítva a kormányzati beavatkozás tényleges és szándékolt hatásai közötti különbséggel. Van-e bárki is, aki komolyan reméli az emberiség szabadságának és méltóságának előrehaladását attól a kimondottan tirannus és despotikus helyzettől, ami a Szovjetunióban uralkodik?”⁵⁹ Friedman a művében végig veszi

⁵⁶ 1970-72 között Friedman is elnökölt az MST-ben, valamint 1976-ban Nobel Emlékdíjat kapott, amely a közgazdasági Nobel-díjnak tekintendő. Hazánkban egyetem viseli nevét.

⁵⁷ Milton Friedman: *Kapitalizmus és szabadság*. Ford. Suzanne M. Bősze. 1996. Akadémia Kiadó,

⁵⁸ uo. 42. oldal

⁵⁹ uo. 213-214. oldal

több szakpolitika állami szabályozásának negatív hatását, kezdve a nemzetközi kereskedelmi korlátozásoktól az oktatási rendszeren át a foglalkoztatási és engedélyeztetési politikáig. A legtöbb esetben arra hívja fel a figyelmet, hogy az állami szerepvállalás állami monopóliummá változtat bizonyos piacokat, így azok hatékonytalan működéshez és a szabadság szűküléséhez vezetnek. Még azon esetekben, ahol a monopólium léte természetes, ideálisabbnak tekinti a magánmonopóliumokat, melyet az állam ellenőriz, így ezen területen is kialakulhat egy schumpeteri értelemben vett monopolista verseny, ami a legközelebb áll a szabadpiac mechanizmusaihoz.

A vállalatok társadalmi felelősségének létét és elszámoltathatóságuk igényét is a szabadsággal ellentétes célnak tartja. *„Kevés fejlődési irány tudná úgy aláásni egy szabad társadalom alapjait, mint annak az alapötletnek az elfogadása, hogy a vállalati vezetőknek, azon kívül, hogy részvényeseik számára a lehető legtöbb pénzt biztosítsák, más szociális felelősségük is van. Ha az üzletembereknek van más kötelességük is, mint részvényeseik számára a maximális profit elérése, akkor honnan tudják, hogy mi az?”*⁶⁰ Itt megfigyelhető a Hayek-i korlátozott racionalizmus képe, valamint az, hogy az egyéni érdekek megfelelő magatartási formák esetén spontán módon érik el társadalmi optimumot. Ez az álláspont nagy kérdés elé állítja napjainkban népszerű befektetési és vállalatvezetési, úgynevezett ESG (Environment, Society, Governance) stratégiákat. A fő kérdés, hogy ezen szempontok figyelembevétele a gazdaság területén arra korlátozódik, hogy a mások védett szféráját tiszteletben tartsa, vagy központi, társadalmi értékek artikulálásának eszköze. A téma részletes vizsgálata nélkül annyi leszögezhető, hogy az előbbi esetben összeegyeztethető a liberális gazdasági nézetekkel, utóbbi azonban ellentétes vele és ugyancsak a szabadság korlátozásának eszköze, melyet nem kormányzati, hanem vállalati oldalról érkezik.

Összegezve Friedman nézetét elmondhatjuk, hogy a szabadság központi szerepet tölt be filozófiájában. *„A liberális filozófia lényege az egyén saját méltóságába és szabadságába vetett hit, a lehetőség, hogy erőforrásait a saját belátása szerint a legjobban használja ki, feltéve, hogy mások hasonló szabadságát ezzel nem korlátozza.”*⁶¹ Ez a politikai és gazdasági szabadság együttes megléte esetén teljesülhet, így a kettő szét nem választható. A két szabadság közül pedig a gazdasági a politikai szabadság szükséges, de nem elégséges feltétele.

⁶⁰ uo. 144-145. oldal

⁶¹ uo. 211. oldal

2. rész: A liberális szabadságfogalmak kritikája

1. A politikai szabadság garanciája

A liberális demokrácia és kapitalista gazdasági berendezkedés a fejlett államok legtöbbjeiben alapvetéssé vált a XX. század végére. A kétpólusú világrend felbomlásával úgy tűnt, hogy sikerült egy olyan stabil és az egyéni szabadságokat biztosító rendszert valós kihívó alternatíva nélkülivé tenni, melyet a liberális gondolkozók idealizáltak⁶². Legkésőbb a 2008-as pénzügyi válság idejére sokak számára világossá vált, hogy ezen berendezkedésnek is vannak hibái. Kérdés, hogy kihívó nélkül képes-e az önfejlesztésre, korrekcióra?

A politikai tér liberális demokrácia modelljének nyugati egyeduralma azonban úgy tűnik megingott. A populista politikai erők – elsősorban kommunikációs eszközök hatékony alkalmazásával – a nép és a politikai elit között húzódó nagyfokú távolság és elidegenített kapcsolat hangsúlyozásával érik el befolyásuk növelését. A demokrácia keretrendszerének mélyreható megreformálására azonban a deliberatív demokrácia modellje nyújt lehetőséget. Urbinati a szabad politikai teret két érték diarchikus kapcsolataként írja le. Az egyik az akarat, amely a minimalista demokráciákban monopol helyzetben van. A másik a vélemény, amely a Rousseau-i népszuverenitást implementálja a demokratikus rendszerbe⁶³. Az elmélet gyakorlati alkalmazására több példa is hozható, bár azt meg kell jegyezni, hogy ezek inkább kiugró, kísérlet jellegű kampányok, mint adott országok szokványos politikai működését leíró jelenségek.

Az egyik ilyen példa Izland új alkotmányozási próbája, melyet Hélène Landemore mutat be könyvében⁶⁴. A 2008-as válság hatására nagyfokú bizalomvesztés volt tapasztalható az országok politikai és gazdasági elitjével szemben. Nem volt kivétel Izland sem. A még Dániától örökölt alkotmány teljes újrairását egy szimbolikusan új kezdetnek tekintették az országban. Különlegessége, hogy a folyamatban az állampolgári részvétel extra magas aránya volt megfigyelhető. Három intézmény köré összpontosult a mindössze pár hónap alatt végbemenő alkotmányozás, melyek mindegyike deliberatív, egyeztető elemeket tartalmazott. A Nemzeti Fórumba 950 fő került be sorsolás útján, és a céljuk az új alkotmány témáinak és

⁶² Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember*. Budapest, 2014. Európa Könyvkiadó

⁶³ Nadia Urbinati: *Representative Democracy; Principles & Genealogy*. Chicago and London, 2006. The University of Chicago Press

⁶⁴ Hélène Landemore: *Open Democracy. Reinventing Popular Rule for the Twenty-First Century*. Princeton-Oxford, 2020. Princeton University Press;

irányvonalainak meghatározása. Az Alkotmányozó Gyűlésbe 25 főt választottak, de a megválasztottakkal szemben kikötés volt, hogy nem lehettek professzionális politikusok. Feladatuk a tervezet összeállítása volt. Munkájuk több ponton egy ún. Crowdsourcing intézménnyel lett felülvizsgálva. Itt a folyamatban lévő munkát véleményezhették az ország polgárai, módosító javaslatokat fogalmazhattak meg, vitákat folytathattak a tervezetről. Végül az elkészült tervezetet népszavazáson elfogadták, azonban a parlament nem iktatta be azt. Ettől függetlenül a szöveg összevethető a hatályban lévő és az azonos időszakban, jogtudósok által írt tervezettel. A Velencei Bizottság álláspontja szerint több stilisztikai és fogalmazási pontatlanságot tartalmaz a korpusz. Ami azonban figyelemre méltó, az az, hogy egy többségi elven működő folyamat eredményeként a legtöbb, és bizonyos esetekben legpontosabban definiált egyéni szabadságjogot a közösségi alkotmányterv tartalmazta⁶⁵. Emellett a politikai részvétel, azaz a döntéshozásba való polgári beleszólás, befolyásolás és vélemények artikulációja is kifejezetten erős intézményekkel van biztosítva.

Az izlandi esetből természetesen nem lehet általános következtetéseket levonni, ugyanakkor a példa megkérdőjelezi azt a liberális értelemben vett politikai szabadságot biztosító modellt, amely a többségben az elnyomás és a kényszer veszélyét, míg a közösségi intézmények lebontásában a szabadság garanciáját látja.

László Tamás a „*Bölcs laikusok a „nép” képviselőjében?*”⁶⁶ című írásában egy hazai példát mutat be nemzetközi összehasonlítás keretében. A közösségi gyűlés, mint a fennálló demokratikus rendszer deliberatív innovációja lehetőséget biztosít egyfelől az állampolgároknak, hogy az elidegenedett intézményrendszerhez újból kapcsolódhassanak, politikai szabadságukat aktívan megélhessék. Másrészt a politikai döntéshozók olyan új inputokat szerezhetnek ezen gyűlések eredményéből, melyek hatékonyabb működést tesznek lehetővé. A 2020-as Budapesti közösségi gyűlés a klímavész helyzetről az első magyar deliberatív kezdeményezés, mely a brit Oxford Citizens’ Assembly on Climate Change és a kanadai British Columbia Citizens’ Assembly struktúrájával és működésével került összevetésre. Fontos megjegyezni, hogy mindhárom esetben tanácsadó és nem döntéshozói szerepet láttak el ezen gyűlések. A társadalom adott jellemzőire vonatkozóan reprezentatív csoport kiválasztása mellett nehézséget okozhat a motivációs tényező megragadása. Ezt mindhárom esetben napidíj megfizetésével érték el a szervezők.

⁶⁵ uo. 170-171. oldal

⁶⁶ László Tamás: *Bölcs laikusok a „nép” képviselőjében? A deliberatív közösségi gyűlés mint lehetséges gyógyír a modern képviselői demokrácia válságjeleire.* 2022. In: Politikatudományi Szemle XXXII. évfolyam 2023/1

Véleményem szerint, habár a deliberatív demokráciamodellel valóban javít az intézményrendszer elfogadásán és a politikai részvétel elősegítésével a politikai szabadság megélése is jelentős, nem tekinthető megfelelő, hosszú távon fenntartható intézkedésnek. Ennek oka az uralkodó gazdasági logikával egyező volta. Ahhoz, hogy az állampolgárok a termelési-fogyasztási folyamatból kilépjenek, azt csak anyagi motiváló tényezőkkel tudják elérni a politikai intézmények. Ez egyrészt a rendelkezésre álló a szűkös erőforrások miatt – például az önkormányzatok esetében - nehézkes, másrészt a gazdasági érdekekkel ellentétes, tehát gazdasági szabadság csökkentő hatása van. Ezáltal megmarad kampány-alapú, elsősorban politikai marketingeszköznek, mellyel a politikai szereplők olyan szakpolitikák előtérbe helyezését és saját elképzelésük alátámasztását érhetik el, mely beleillik credojukba. A status quo ezáltal nem kerül kihívásra, a rendszer megszilárdítását segíti elő. Ez pedig hosszú távon, a többi demokratikus intézményhez hasonlóan, a deliberatív eszközök értékvesztéséhez, politikai propaganda eszközzé változásához vezet. Példa erre a chilei alkotmányozó gyűlés sikertelen tevékenysége⁶⁷.

Tehát a demokrácia innovációk ezen családja megpróbálja a politikai szabadság garanciájának a gazdaság szabadsága helyett a politikai részvételt tenni, feléleszteni a régiiek szabadságát. Ez azonban a fennálló társadalmi kerek között partikuláris jelleggel működhet, mely gyengíti sikerességének esélyét és a hozzá fűződő reményeket.

2. A gazdasági és politikai szféra viszonya

Ahogy azt a dolgozat első részében kifejtettem, a liberális szabadságfelfogás egy, a politikától független gazdasági környezet léteiben látja mind a gazdasági, mind a politikai szabadság megteremtésének feltételét. Kérdés, hogy ez az elhatárolás lehetséges-e, valamint, amennyiben igen, úgy ezáltal elérhető-e az említett szabadságok kiterjesztése? Ahhoz, hogy a két szférát egymástól elválasszuk, a politikai teret, jelleméből adódóan, a közügyek eseményterének, míg a gazdaságot magánügynek kell tekinteni.

A legtöbb kritika a közösségek felszámolását és az emberi kapcsolatok eldologiasítását említi, egy általános elidegenítő folyamatként festi le az így létrejött, jelenleg is fennálló politikai-gazdasági rendszert. Tehát a „katallakszia” csere és közösségbe való befogadás

⁶⁷ Nagy Gergő Máté: *Chile népszavazás után: egy alkotmányozási kísérlet tanulságai*. 2022 Új Egyenlőség, <https://ujegyenloseg.hu/chile-nepszavazas-utan-egy-alkotmanyozasi-kiserlet-tanulsagai/>

párosával szemben sokan gondolják inkább úgy, hogy „*az árucseré ott kezdődik, ahol a közösségek végződnek, azon a ponton, amelyen idegen közösségekkel vagy idegen közösségek tagjaival érintkezésbe lépnek.*”⁶⁸ Ha minél több társadalmi interakciót cserefolyamattá alakítunk, úgy lemorzsolódik a körülöttünk lévő közösség és válunk saját individuumunk foglyává. Az „*én birodalmában*” mindenki „*ugyanazt érzi*”, nem tudva kilépni a szolipszizmus szűkös cellájából. „*Az emberek attól szenvednek*” [...] *hogy be vannak zárva önmagukba – az individualizmus világában mindenki saját érzéseinek, privát képzeletének rabja*”⁶⁹. Byung-Chul Han a neoliberalizmus hatalomtechnikáját a szabadság diktatúrájaként írja le⁷⁰. Mindemellett a legtöbb kritikai gondolkozó egyetért abban, hogy a kapitalista gazdasági rendszer innovációs készsége olyan nagyfokú, hogy bármely lehetséges alternatívát – így akár a rendszer kritikáját is – inkorporálja.

„*A „magán” elsősorban kiváltságos, elkülönült, védett területet jelent, amely fölött valaki/valami ellenőrzést gyakorol, és ami egyúttal kizárja más versengők hozzáférését az ellenőrzéshez. Ez a valaki/valami lehet fizikai vagy jogi személy, akár intézmény, mondjuk a korona, netán szerzetes- vagy lovagrend.*”⁷¹ Tamás Gáspár Miklós értelmezése alapján a gazdaság magánügyként való kezelése – Constant elképzelésével szemben - nem a társadalmi pacifikációt és a szabadságjogok garantálását eredményezi, hanem az egyenlőtlenek közötti olyan ellenőrzési és ezáltal hatalmi elosztást jelent, amely kizárja a tulajdonnal nem bírókat mind gazdasági, mind politikai szabadságuk gyakorlásából. A politika hegemoniáját felváltó gazdasági erőter újfajta, jogilag rejtett hatalmi viszonyokat hoz létre, amely a szabadság álarca mögött termeli újra az elnyomó struktúrát. Tehát a politika totalitása mellett a gazdaság totalitása is szabadságellenes berendezkedés. Habár jellegét tekintve eltérő, de elnyomó rendszer a bolsevik diktatúra és a laissez-faire is.

Hasonlóan érvel Herbert Marcuse, amikor az alábbi állítja: „*A vállalkozás szabadsága kezdettől fogva egyáltalán nem volt áldás. Mint a „szabad dolgozni vagy szabad éhen halni” szabadsága, a lakosság túlnyomó többsége számára gürccölést, bizonytalanságot és állandó aggodást jelentett.*”⁷² A szabadságokat pedig így definiálja: „*a gazdasági szabadság a*

⁶⁸ Karl Marx: *A tőke. A politikai gazdaságtan bírálata*. Budapest, 1955. Szikra Kiadás, 90. oldal

⁶⁹ Mark Fischer: *Kapitalista realizmus; Nincs alternatíva?* Budapest, 2020. Napvilág Kiadó, 112. oldal; Egy Adam Curtis-szel készült interjút említ, amely elérhető az alábbi linken:

https://www.theregister.co.uk/2007/11/20/adam_curtis_interview/

⁷⁰ Byung-Chul Han: *Csillapító társadalom. A fájdalom ma*. Budapest, 2021. Typotex,

⁷¹ Tamás Gáspár Miklós: Egyszerű és nagyszerű kapitalizmus. In: *Antitézis* 74. oldal. 2021. Pesti Kalligram. Fordította: Sipos Balázs

⁷² Marcuse Herbert: *Az egydimenziós ember*. 24. oldal. 1990. Kossuth Kiadó. Fordította: Józsa Péter

gazdaságtól, a gazdasági erők és viszonyok uralmától való szabadságot jelentené; szabadságot a létért való mindennapos harctól, a „kenyérkereséstől”. A politikai szabadság az egyének megszabadítását jelentené a politikától, amely fölött ők nem gyakorolnak hatékony ellenőrzést.”⁷³ Ezáltal Mises azon elképzelése nem állja meg a helyét, hogy a fogyasztó a döntésével új király, a modern kor „választófejedelem” lehet, hiszen a fogyasztás túlsó oldalán a termelés áll, amiben nincs meg a szabad döntésének lehetősége. Hasonlóan a fogyasztás esetén is a felkínált termék- és szolgáltatások halmazából választhat, mivel a termelési eszközök felhasználására, ellenőrzésére nincs módja. A fogyasztó ki nem elégített keresletére, vagy újfajta látenskeresletekre újabb árukkal megoldást kínálhat a piac, de ezt csak a fennálló termelési-fogyasztási mintázatok status quo-jának keretei között teszi. A választófejedelem tehát nem független ezen gazdasági erőktől, hiszen szükségszerű előállítója a fogyasztási javaknak, és a választás kényszerével szembesül. A materiális térből nem ad neki kilépési lehetőséget transzcendens út.

„A titok, amelynek révén a létezés legnagyobb bőségét, legnagyobb örömét lehet learatni, nem egyéb: mint a veszélyes élet! A Vezúvra építétek városaitokat!”⁷⁴ A veszélyes élet belső forrása a „thymos”, amely az elismerési vágy és önbecsülés alapja. A biztonságos, gazdasági versengésekre korlátozott jelenünk Fukuyama szerint⁷⁵ elegendő lehetőséget biztosít ezen vágy kielégítésére. A gazdasági szféra mellett a hobbik helyettesítik a korábbi viaskodások, párbajok, harcok és háborúk helyét, amely az emberi civilizáció pacifikálódásának mintaszerű példája. A nyugati országokban valóban példa nélküli békés korszak köszöntött be a második világháború után. Ez azonban nem megnyugvás és a „tyhmos” korbácsolta vágyak magánjellegű megélésének, hanem a hidegháború során kifejlesztett világpusztító fegyverarszénál felhalmozásának és bevetésétől való félelemnek volt köszönhető. A kétpólusú világrend felbomlása után joggal reménykedett a szerző is egy nem félelmen alapuló békés állapot eljövételében. Ez azonban csak egy rövid ideig fennálló egypólusú rendszert eredményezett, ahol az erőfölényben lévő Egyesült Államok mind gazdasági, politikai és nem egyszer harcászati eszközökkel – tehát elnyomó jelleggel – terjesztette saját ideológiai környezetét. A mapjainkban többpólusúvá váló világrend társadalma újra a tömegpusztító fegyverek félelmében él.

⁷³ Uo. 26. oldal

⁷⁴ Friedrich Nietzsche: *Vidám tudomány*. 283. aforizma. Budapest. 1926. Világirodalom Könyvkiadó-vállalat

⁷⁵ Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember*. Budapest, 2014. Európa Könyvkiadó,

Tehát a liberalizmus szabadságfelfogása egy szabad és békés viszonyok között élő társadalmi rendet vizionálta, melynek megvalósítása egy újfajta, gazdasági viszonyok által történő elnyomást eredményezett, ahol a béke a teljes pusztulástól való félelem záloga.

3. rész Kutatás

1. Kutatási kérdés

Dolgozatom szakirodalmi összefoglalását követően a szabadságok kapcsolatának kvantitatív vizsgálatát végzem el. A vizsgálat alapját Milton Friedman állítása adja, amely szerint a politikai szabadság szükséges, de nem elégséges feltétele a gazdasági szabadság. Ez alapján az alábbi hipotéziseket állítom fel:

H₀: A gazdasági szabadság és a politikai szabadság között pozitív kapcsolat figyelhető meg, ahol a kauzalitás iránya előbbiből a másikra irányul.

H₁: A szabadságok között fennáll a pozitív kapcsolat, de ok-okozati viszonyban nem állnak.

H₂: A szabadságok között fennáll a pozitív kapcsolat, de fordított ok-okozati viszonyban állnak.

H₃: A szabadságok között országcsoportokra vonatkozóan pozitív és negatív, vagy éppen oszcilláló kapcsolat áll fenn, így a gazdasági és politikai szabadság egymásra hatnak, de nem eredőjük egymásnak.

2. Adatok

A kutatást adatalapú módszerrel végzem, melynek két forrása az Economist Democracy Index (politikai szabadság) és a The Heritage Foundation és a The Wall Street Journal által összeállított Index of Economic Freedom (gazdasági szabadság).

A gazdasági szabadság mérőfokaként alkalmazott Index of Economic Freedom (IEF) egyértelműen megfelel a Milton Friedman-i definíciónak. „A gazdasági szabadság minden ember alapvető joga, hogy ellenőrizze saját munkáját és vagyonát. Egy gazdaságilag szabad társadalomban az egyének szabadon dolgozhatnak, termelhetnek, fogyaszthatnak, és befektethetnek bármilyen módon, amint nekik tetszik. A gazdaságilag szabad társadalmakban a kormányok engedélyezik, hogy a munkaerő, tőke és áruk szabadon mozogjanak, és tartózkodnak az erőszak alkalmazásától vagy a szabadság szükséges mértékén túli korlátozástól, amely az önmagukban való védelemhez és fenntartáshoz szükséges.”⁷⁶ Az index

⁷⁶ Heritage Foundation: A gazdasági szabadság definíciója; forrás: <https://www.heritage.org/index/about>

egy százfokú skálán értékeli az országokat tizenkét faktor figyelembevételével⁷⁷. Az idősor 1995-ig nyúlik vissza. Mivel a szempontok megfelelnek a kutatásunk gazdasági szabadság számszerűsítéshez, így az összességét indexet fogom használni, mint független változót.

A politikai szabadság mértékét a Democracy Index (DI) fő mutatójával teszem egyenlővé, mely a gazdasági szabadságtól függő változó. A párosítás alapját Fukuyama nyomán tekintem helyénvalónak. A liberális demokrácia egy olyan politikai berendezkedési forma, amely az egyéni szabadságjogok legnagyobb mértékű léte biztosítja. Habár a szerző kitér a rendszer kollektív jogokkal szembeni alkalmazkodás nehézségére, illetve a kapitalizmussal több szempont szerint eltérő értékrendszerére és dinamikájára, azt állítja, hogy ez a két rend „kéz a kézben jár”⁷⁸. A mutató hatvan indikátor alapján öt, tízfokozatú alindexet alkot, amelyek átlagából megkapjuk a végső indexet, mely a liberális demokrácia mérőszáma, és így a politikai szabadság egyenértékese. A szakértők becslésein alapuló idősor 2006-tól áll rendelkezésre.

Az alábbi öt fő szempont alapján kerül meghatározásra a DI:

- választási folyamat és pluralizmus: ezen szempont a szabad választás és verseny elvét követve megfeleltethető a liberális elméletnek;
- a kormány működése: a kormány választáson szerzett legitimitását, külső tényezőktől való befolyásoltság mentességét és elszámoltathatóságát vizsgálja;
- politikai részvétel: a Constant-i értelemben vett képviselők feletti társadalmi kontroll, kiegészítve pár szociokulturális szemponttal;
- demokratikus politikai kultúra: a modern demokrácia ideájának való megfelelési vágy mértéke;
- polgári szabadságjogok: klasszikus értelemben vett polgári szabadságjogok katalógusának és a jog előtti egyenlőségnek a vizsgálata.

Ezen szempontok – a politikai részvétel egyes szempontjait leszámítva – összhangban vannak a politikai szabadság liberális értelmezésével, így a kapott index összemérése az IEF-fel megalapozott.

⁷⁷ A módszertan részletes leírása a linken keresztül megtalálható:

https://www.heritage.org/index/pdf/2023/book/02_2023_IndexOfEconomicFreedom_METHODOLOGY.pdf

⁷⁸ Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember*. Budapest, 2014. Európa Könyvkiadó

3. Módszertan

A kutatási kérdésben megfogalmazott témát a második részben bemutatott adatok elemzésével végzem el, melyhez excel és python programokat használok. Az IEF értékeit tízzel osztva egy a DI értékkészletével azonos 0-10 közötti skálát kapunk. Ezt követően az egyes évek közötti változás mértékét ΔIEF és ΔDI változóként határozom meg. Milton Friedman a „*Free to chose*” című filmsorozatában azt állítja, hogy nagyjából három év szükséges, hogy a gazdasági szabadság növekedése politikai térben is érezhető legyen. Ezek alapján a központi függvény így néz ki: $\Delta DI(t) = f(\Delta IEF(t-x))$.

A kutatás első lépéseként megvizsgálom a globális mutatókat, majd $t \in [1;5]$ közötti időintervallumokra vonatkozóan a két index változásainak együtt mozgását. A kapcsolat erősségét a Pearson korrelációs együtthatóval mutatom be, valamint pontdiagrammon szemléltetem az országok elhelyezkedését a ΔDI és ΔIEF tengelyen.

4. Elemzés

4.1 Globális jellemzők

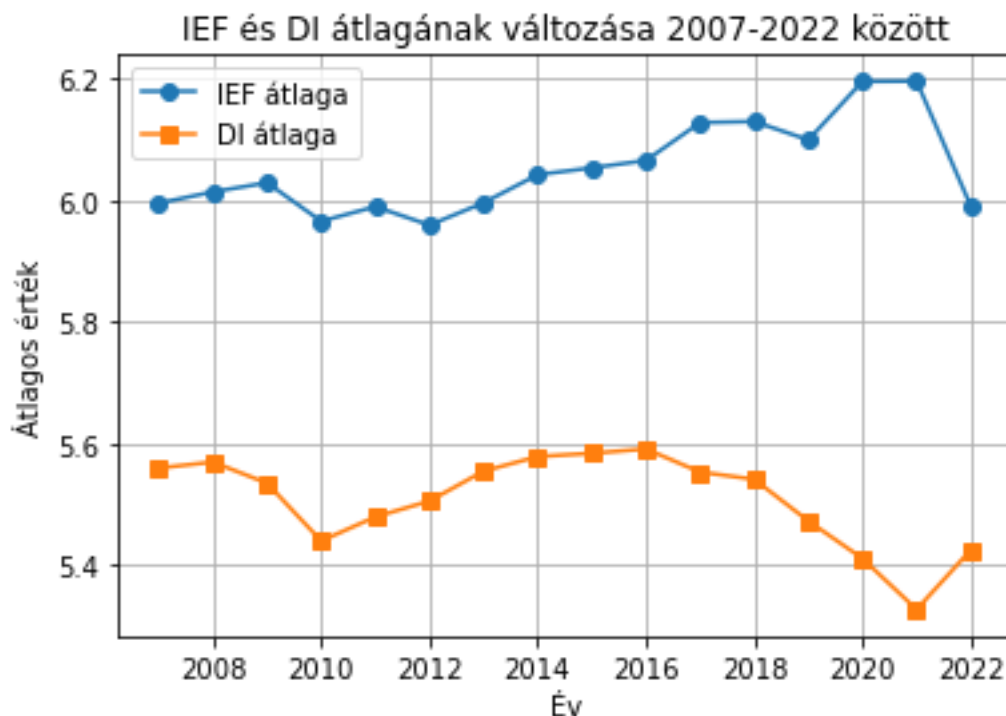
Az elemzés első részében a mutatók fő paramétereinek globális változását vizsgálom. A két index 2007-2022 közötti változásának ábrái, valamint az egyes országok népességszámával súlyozott index-változását az 1.-4. ábrák mutatják be. Ezek alapján az alábbi megállapítások vonhatók le:

- A gazdasági szabadságot mérő index 2007-2021 között növekvő trendet vesz fel, 2022-ben, elsősorban a Covid járvány okozta gazdasági válság állami intervenciói miatt, csökkent az értéke (1. ábra). A súlyozott IEF (3. ábra) egy még nagyobb növekedést mutat 2021-ig, melyet egy az IEF visszaesésénél nagyobb mértékű, a 2007-es értéket is alulmúló érték követ 2022-ben.
- A politikai szabadság DI mutatója az IEF-nél kisebb értéket vesz fel, ami az eltérő módszertanból is eredhet, nem jelenti annak szükségszerűen kisebb mértékét. A trend itt két lokális minimummal bír, közöttük kupolás a szerkezet (1. ábra). A mélypontok ugyancsak „válságtünetek”. A 2008-as gazdasági világválság eredményeként 2010-ben ért minimumra az érték, melyet a 2021-es minimumérték követ, a már korábban említett

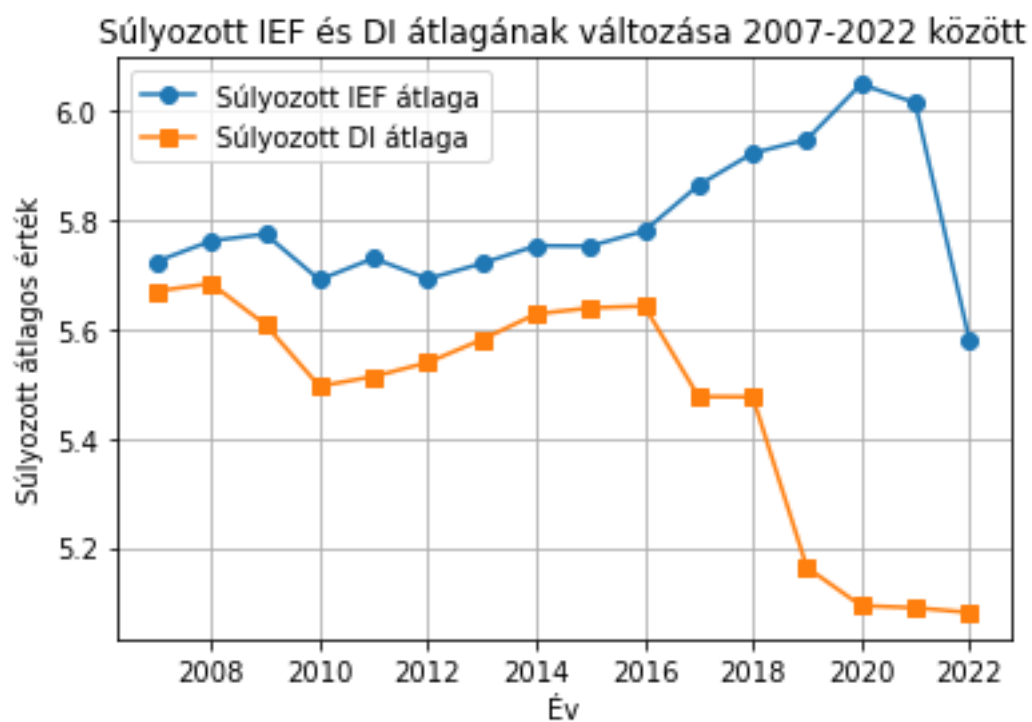
Covid járvány következtében. A 2016-2021 közötti „lecsúszást” okozhatta a liberális demokrácia válságát jelző populisták térnyerése, kormányra jutása több államban.

- A súlyozott DI 2016-ig követi a DI trendjét, itt azonban jelentős bezuhanás figyelhető meg, mely a 2021-es mélypont után is stagnál (4. ábra). Ez tovább erősíti a populizmus térnyerésének tényét, mely a nagyobb lélekszámú, fejlődő, félperiféria országokra kifejezetten jellemző.
- A 2016-2021 közötti időszakban a gazdasági és politikai szabadság súlyozott értékeinek trendje eltérő irányú. Míg az előbbi esetben töretlen emelkedés figyelhető meg, addig utóbbiban jelentős a csökkenés. Ez a H_0 hipotézisben megfogalmazott várakozással ellentétes. A részletes elemzés részben fény derül ennek okára és a hipotézis elfogadása vagy elvetése és lehetségessé válik.

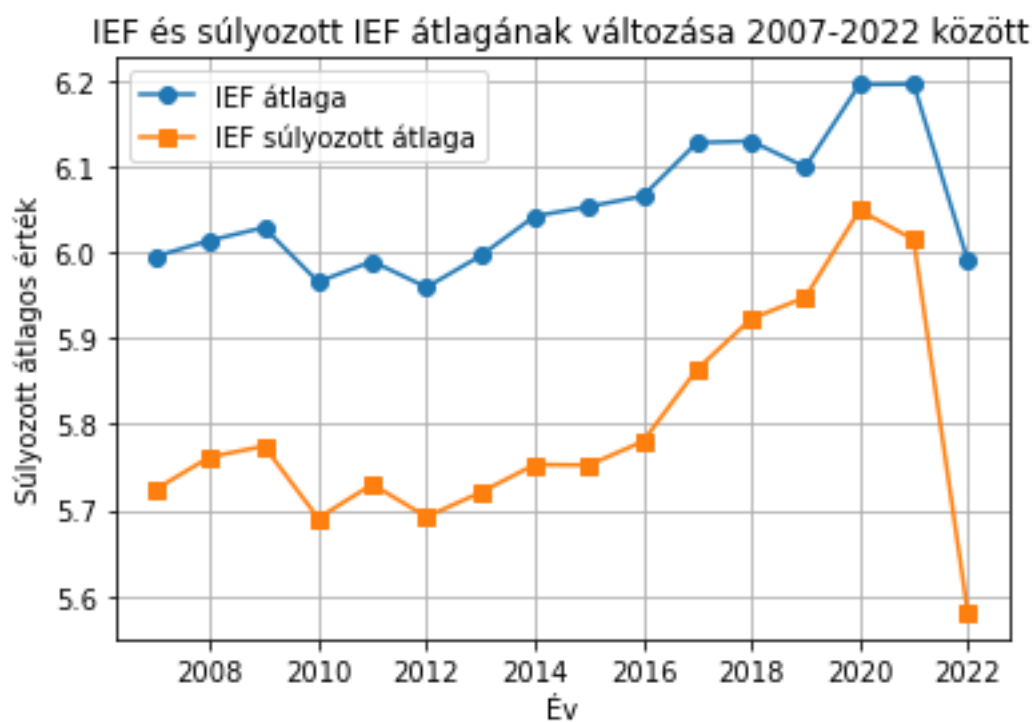
1. ábra

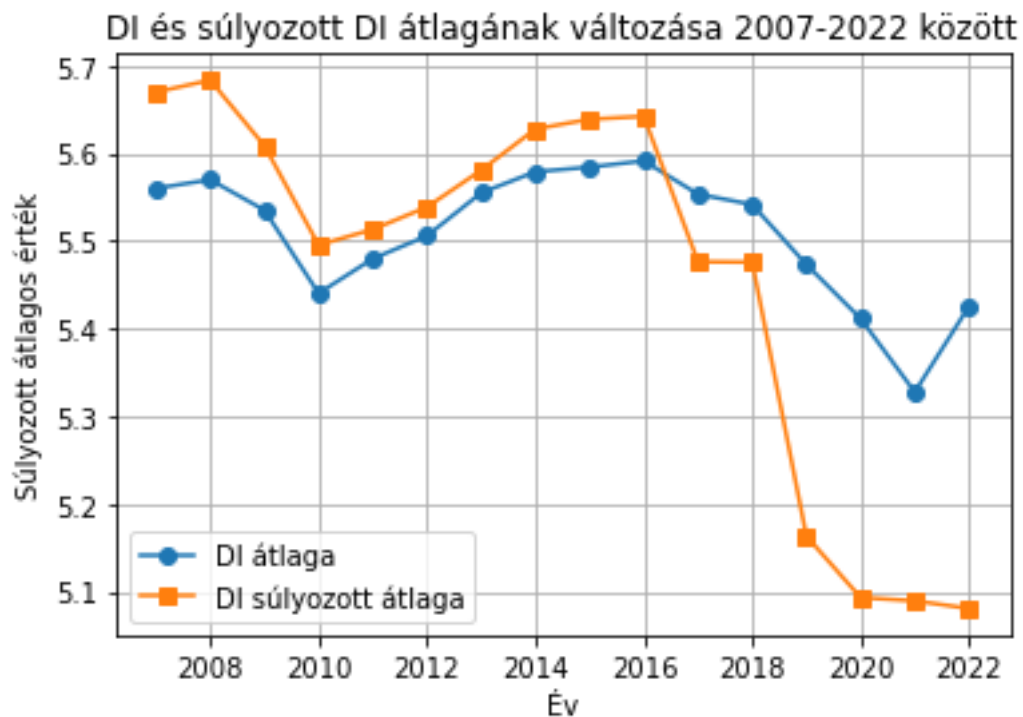
2. ábra

3. ábra

4. ábra

Az 5. és 6. ábra az egyes évek átlagos index-változásait mutatja, ahol az utóbbi ugyancsak az országok népességével súlyozott érték. A ΔIEF és ΔDI változó értékeit $IEF(t) - IEF(t-1)$, valamint $DI(t) - DI(t-1)$ módon kapjuk meg. Ezek az ábrák tehát az előző 4 ábra éves változását mutatják be oszlopdiagramok formájában.

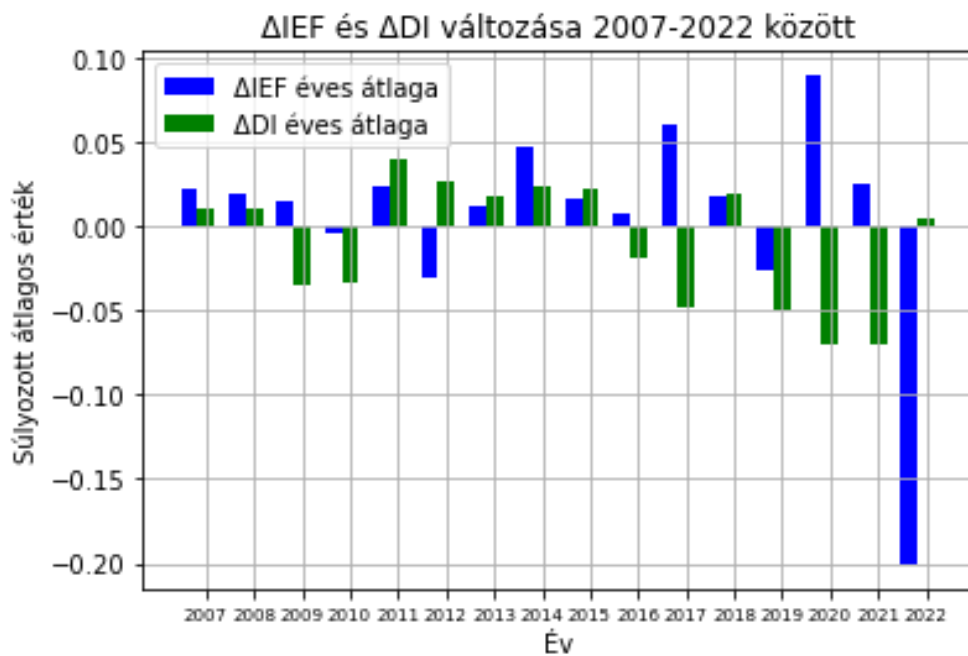
Jól kivehető, hogy a ΔIEF 2012-es és 2019-es kis mértékű csökkenését és a 2022-es jelentős visszaesést leszámítva növekedés tapasztalható, míg a ΔDI többször is negatív tartományba esik. A 2016-2021-es időszakban mindössze 2018-ban volt pozitív irányú a változás (5. ábra). A súlyozott mutatókból kivehető, hogy a politikai szabadság jelentős mértékben csökkent a 2017-es és 2019-es években.

A mutatók ezen ábrákon azonos időszakra vonatkoznak, így a gazdasági szabadság változásának időbeni eltéréssel a politikai szabadságra gyakorolt hatást nem mutatja. Ezt a részletes elemzésben végzem el. A fő mutatók az alábbiak lesznek:

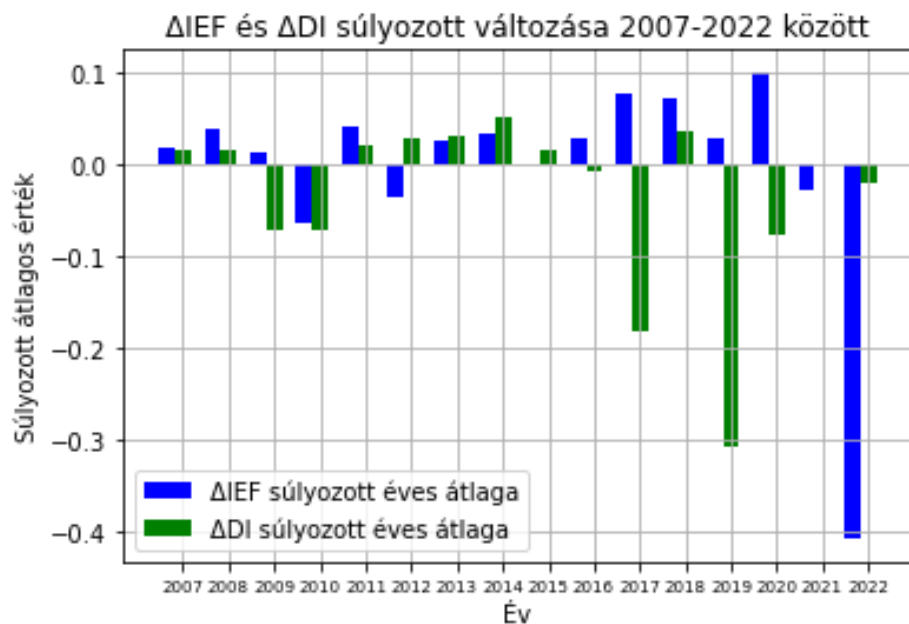
- index éve (i): az az év, amelyre vonatkozó ΔDI értéket egy korábbi időszakra jellemző ΔIEF -fel mérek össze.
- időtáv (t): a mutatók nem feltétlen egy év index-változását mutatják be, hanem egy időtávra vonatkozó $\Sigma_t \Delta DI$ és $\Sigma_t \Delta IEF$ értékeket. Az eddig elemzett globális mutatóknál ez az érték $t=1$ volt.

- GAP: A két mutató közötti időbeli „elcsúszás” mértéke. Az eddig elemzett globális mutatóknál ez az érték $GAP=0$ volt. Amennyiben például az $i=2019$, $t=3$, $GAP=2$, úgy a 2017-2019 közötti ΔDI ($\Sigma_3 \Delta DI_{2019}$) értékének kapcsolatát vizsgálom a 2015-2017 közötti ΔIEF ($\Sigma_3 \Delta IEF_{2017}$) értékkel.
- kapcsolat erőssége (P): Az egyes, újonnan generált változók értékét a Pearson-féle korrelációs együtthatóval mutatom be.

5. ábra

6. ábra

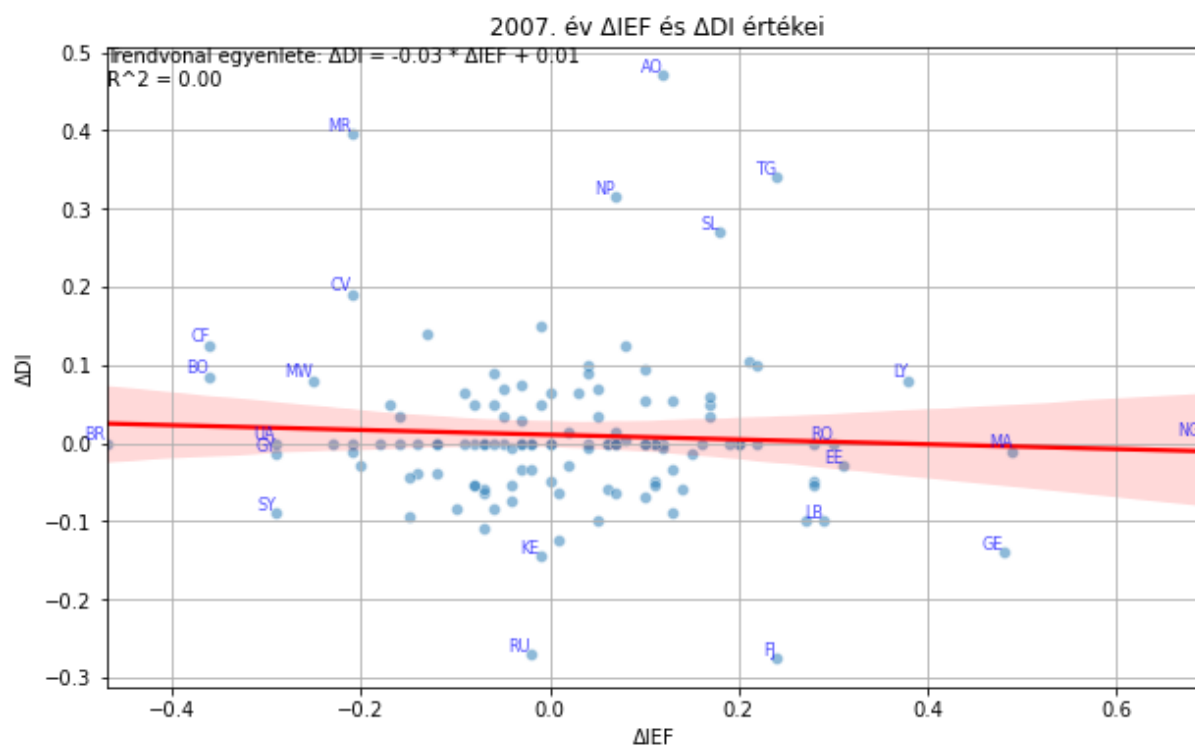

4.2 Részletes elemzés

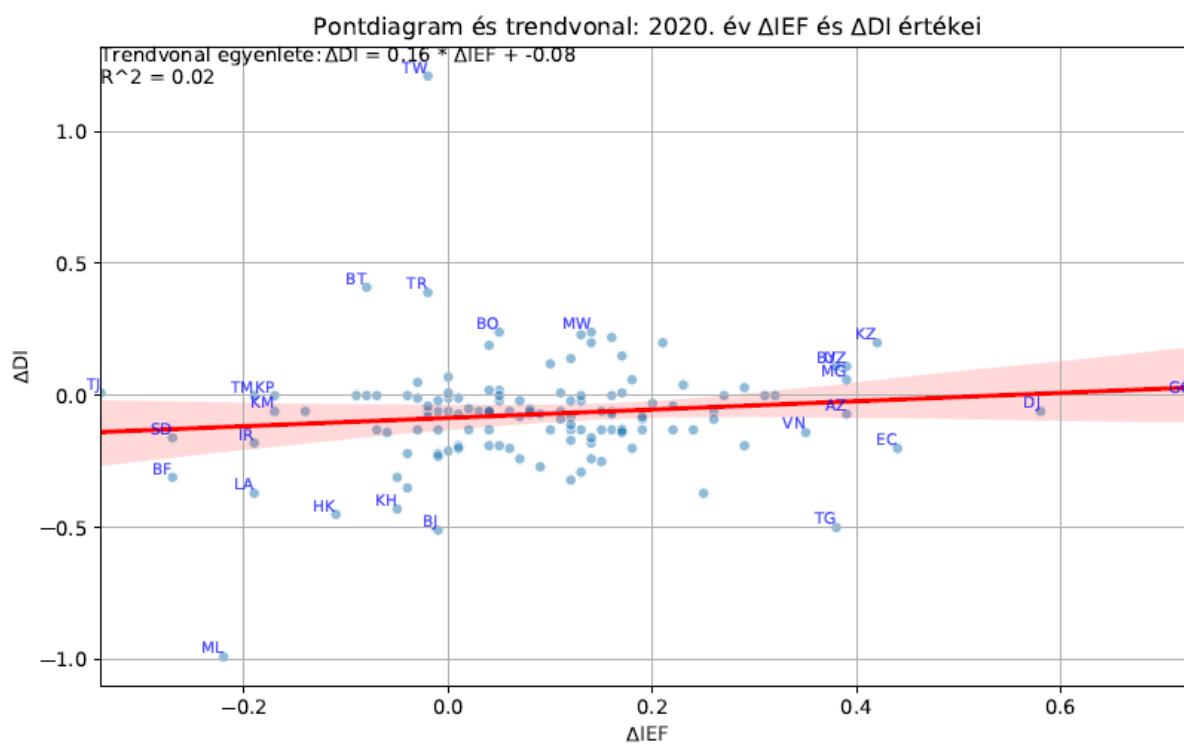
Először pontdiagrammon szemléltetem az egyes országok ΔIEF és ΔDI közötti kapcsolatát. Az előző rész végén leírt jelöléssel ezek az ábrák $t=1$, $GAP=0$ paramétereket szemléltetik. A teljes 2007-2022 időszakra vonatkozó ábragyűjteményt mellékletként csatolom. Szemléltetés gyanánt a 2007-es, 2020-as és 2022-es évekre vonatkozó táblát jelenítem meg a törzsszövegben. Ezek alapján a következőket állapíthatjuk meg:

- Az x tengelyen (ΔIEF) nagy mértékű változása mellett az y tengelyen (ΔDI) számos esetben nem, vagy csak kis mértékű változás történik.
- A 2007-es évben a felvázolt trendvonal egyenlete (7. ábra) negatív kapcsolatot feltételez a két mutató között ($\Delta DI = -0,03 \cdot \Delta IEF + 0,01$). A legtöbb évben pozitív az előjel, de a korrelációs együttható mértéke egyik esetben sem lépi át a gyenge kapcsolati erősséget, a legtöbb esetben szinte független változóként írja le őket ($P \approx 0$).
- A 2020-as évben 66 ország esetében (1. táblázat) – a megfigyelték több mint felében pozitív gazdasági szabadsági index változása mellett negatív volt a politikai szabadság mérőfokának változása.
- Ezzel a trenddel ellentétes mozgás figyelhető meg a Friedman-i gazdasági szabadság egyik zászlóshajója, Tajvan (TW országcód) esetében (8. ábra). Ebben az országban több mint 1 értékkel nőtt a politikai szabadság értéke a 10-es skálán, míg a gazdasági szabadság kis mértékben csökkent.
- A 2022-es évben jelentősen kiugrik Kína (CN országcód) ΔIEF csökkenése (9. ábra), ami az előző rész súlyozott IEF globális értékének zuhanásában nagy szerepet játszik. Mindez mellett a politikai szabadság – legyen az bármilyen kicsi – mértéke kisebb ütemben csökkent, mint például a háborús konfliktusban lévő Oroszország (RU országcód).
- Összességében tehát a $t=1$, $GAP=0$ paraméterek mellett nem bizonyított a H_0 hipotézisünk.

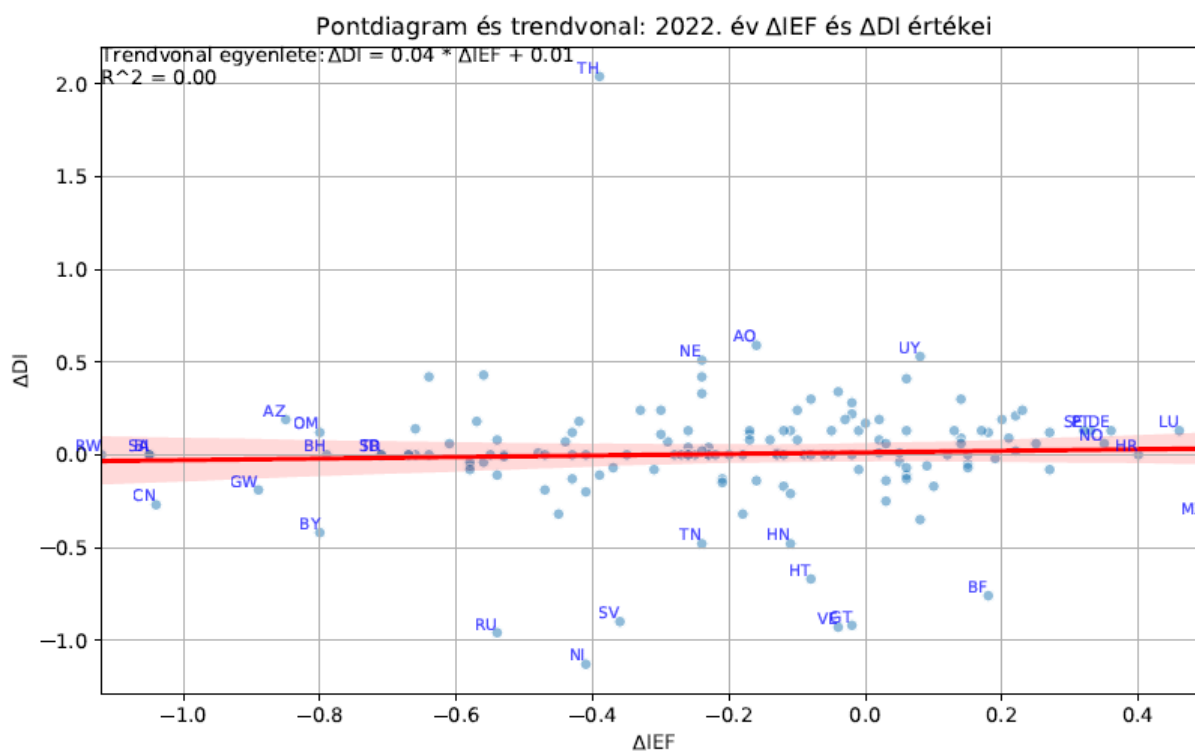
7. ábra

8. ábra

9. ábra

1. táblázat: Országok ΔIEF és ΔDI értékeinek változása évenként

ÉV	+ ΔIEF , + ΔDI	+ ΔIEF , - ΔDI	- ΔIEF , - ΔDI	- ΔIEF , + ΔDI	összesen
2007	24	23	22	18	87
2008	19	22	23	24	88
2009	25	33	35	17	110
2010	23	35	37	20	115
2011	22	21	17	10	70
2012	17	14	15	25	71
2013	20	24	11	18	73
2014	27	26	10	12	75
2015	33	21	18	18	90
2016	12	24	25	19	80
2017	21	35	35	10	101
2018	22	13	12	18	65
2019	18	19	28	17	82
2020	21	66	25	5	117
2021	25	26	29	13	93
2022	26	15	31	41	113

A 2. táblázat tartalmazza az $i = [2007; 2022]$, $t = [0; 5]$, $GAP = [0; 5]$ tényezők esetén fennálló P -t ΔIEF és ΔDI között. Ez a mutató $[-1; 1]$ közötti értéket vehet fel, ahol a pozitív irányú kapcsolat 0-nál nagyobb, a negatív pedig 0-nál kisebb értéket vesz fel. A kapcsolat irányán túl annak erősségét is jellemzi, amely annak abszolútértéke. Az $|1|$ értéket felvevő korreláció függvényyszerű kapcsolatot jelent, míg a 0 a kapcsolat hiányát jelzi.

2. táblázat: ΔIEF és ΔDI értékeinek korrelációja

$t(\Delta DI)/t(\Delta IEF)$	GAP	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1/1	0	-0,04	0,16	0,02	0,03	0,03	-0,08	0,08	0,07	0,05	-0,07	0,01	0,15	0,04	-0,05	0,09	0,09
1/2	0	0,03	0,16	0,03	0,14	0,02	-0,10	0,08	0,04	0,11	0,09	0,03	0,12	0,12	-0,05	0,02	0,02
1/3	0	0,01	0,14	-0,02	0,05	-0,05	-0,05	0,08	0,04	-0,01	-0,07	0,03	0,03	0,05	-0,03	0,18	0,08
1/4	0	-0,02	0,13	0,12	-0,01	-0,17	-0,14	0,04	0,08	0,08	-0,18	0,01	0,08	0,09	-0,00	-0,01	0,08
1/5	0	-0,09	0,08	0,11	0,12	0,06	-0,15	0,09	0,17	-0,03	-0,06	0,01	0,21	0,10	0,03	0,03	0,08
2/2	0			0,00	0,18	0,01	-0,08	0,18	-0,02	0,17	0,06	0,06	0,02	0,12	-0,04	0,04	-0,05
2/3	0			-0,08	0,01	-0,09	-0,06	0,14	-0,06	0,04	-0,04	0,06	-0,00	0,03	-0,09	0,18	0,01
2/4	0			0,08	-0,08	-0,16	-0,18	0,03	0,07	0,08	-0,11	0,01	-0,06	0,06	-0,07	-0,09	0,04
2/5	0			0,07	0,07	0,06	-0,15	0,16	0,13	-0,02	-0,05	0,06	0,13	0,07	0,01	-0,02	0,07
3/3	0				0,01	-0,01	-0,06	0,04	0,09	-0,03	-0,01	-0,08	-0,06	-0,01	0,02	0,21	-0,03
3/4	0				-0,08	-0,17	-0,18	-0,01	0,08	-0,01	-0,09	-0,11	-0,03	0,06	0,08	-0,02	0,01
3/5	0				0,07	0,03	-0,15	-0,04	0,06	0,02	-0,08	-0,11	-0,02	0,01	0,09	0,03	-0,04
4/4	0					-0,17	-0,08	-0,01	0,06	0,04	-0,14	0,11	0,16	0,06	0,08	0,03	0,12
4/5	0					0,03	-0,15	-0,04	0,12	-0,05	-0,13	0,09	0,22	0,08	0,13	0,08	0,09
5/5	0						-0,15	0,13	0,12	0,01	0,03	-0,01	0,15	0,14	0,02	0,07	0,05

A számítás során a $GAP [1; 5]$ közötti korrelációs együtthatók minden esetben 0,00 alatti abszolútértéket vettek fel, így ezek szemléltetése nem képzik részét a táblázatnak. A csatolt adatok és számítások között megtalálható minden t -re és GAP -re vonatkozó adat. Amint az a táblázat alapján látható, a $GAP=0$ esetén is alacsony kapcsolati értékeket figyelhetünk meg. A legmagasabb érték a $t/t [4/5]$ 2018-as évhez tartozó 0,22-t felvevő korrelációs együttható. Ez azt jelenti, hogy a 2015-2018 közötti DI változás és a 2014-2018 közötti IEF változás mozgott együtt a legnagyobb mértékben, ám ez is gyenge kapcsolatnak minősül. A gyenge kapcsolat miatt az ok-okozati vizsgálat irreleváns. Ezeken túl az alábbi megállapításokat vonhatjuk le:

- $P [-0,18; 0,22]$ közötti értékei alapján még a gyenge kapcsolat mellett sem állapítható meg irányra vonatkozó harmónia.
- Az évek vonatkozásában 2012 és 2016 esetében szinte bármely t intervallum esetén negatív a korreláció. Ezen években, illetve az intervallumok hosszával megegyező időszakban a politikai szabadság mérőfoka a gazdasági szabadsággal ellentétes irányban változott.
- 2008, 2014, 2019 és 2022 esetében pedig többségben vannak a pozitív kapcsolatok, tehát az előző állítás fordítottja igaz ezen években, illetve az intervallumok hosszával megegyező időszakban a politikai szabadság mérőfoka a gazdasági szabadsággal többségében azonos irányban változott.

A 3. és 4. táblázat további bontásokban mutatja be, hogy a korrelációs együtthatók adott paraméterek mellett milyen P értéket vettek fel.

3. táblázat: ΔIEF és ΔDI értékeinek korrelációjának megoszlása adott t/t-k esetén

$t(\Delta DI)/t(\Delta IEF)$	GAP	P>0	P<0	P>0 arány
1/1	0	12	4	75%
1/2	0	14	2	88%
1/3	0	10	6	63%
1/4	0	9	7	56%
1/5	0	12	4	75%
2/2	0	10	4	71%
2/3	0	7	7	50%
2/4	0	7	7	50%
2/5	0	10	4	71%
3/3	0	5	8	38%
3/4	0	4	9	31%
3/5	0	7	6	54%
4/4	0	8	4	67%
4/5	0	8	4	67%
5/5	0	9	2	82%

4. táblázat: ΔIEF és ΔDI értékeinek korrelációjának megoszlása évenként

év	P>0	P<0	P>0 arány
2007	2	3	40%
2008	5	-	100%
2009	7	2	78%
2010	9	3	75%
2011	7	7	50%
2012	-	15	0%
2013	11	4	73%
2014	13	2	87%
2015	9	6	60%
2016	3	12	20%
2017	11	4	73%
2018	10	5	67%
2019	14	1	93%
2020	8	7	53%
2021	11	4	73%
2022	12	3	80%

4.3 A hipotézisek vizsgálata

A kutatás folyamán megvizsgáltam a gazdasági és politikai szabadság számszerűsített mérőfokának tekinthető Index of Economic Freedom és Democracy Index lehetséges együtt mozgását 2007-2022 közötti időszakban. A globális mutatókból levonható, hogy a 2008-as pénzügyi világválság és a 2020-as Covid járvány okozta társadalmi és gazdasági sokkok alapvetően a szabadságok egyirányú és ideiglenes csökkenésével jártak együtt. A két recesszió közötti 10 év folyamán, ugyancsak a globális mutatók alapján, a kapcsolat nem egyértelmű. Míg a gazdasági szabadság általános növekedését figyelhetjük meg ebben az időszakban, addig a politikai szabadság 2016-os fordulóponttal csökkenésnek indult.

A részletes elemzésben látható, hogy egyes országok az elvárt trendből kiugró szabadság-változásokon mentek keresztül. A trend pedig, a korreláció különböző időtávra és GAP-re vonatkoztatott értékei alapján, egyrészt nem erős, másrészt pozitív és negatív értékeket is felvesz. Ennek egy része magyarázható, míg más része további kutatást tesz szükségessé. Lehetséges például az országok klaszterekbe rendezése, mellyel bizonyos országcsoportokra fennáll, míg másokra nem a Friedman-i állítás. Különböző kulturális, társadalmi és lokális vagy regionális gazdasági körülmények magyarázatot adhatnak az eltérő szabadság-dinamikákra.

Az elemzés eredményeként a felvázolt hipotézisek az alábbi logikai értékeket veszik fel:

H_0 : A gazdasági szabadság és a politikai szabadság között pozitív kapcsolat figyelhető meg, ahol a kauzalitás iránya előbbiből a másikra irányul. - HAMIS

H_1 : A szabadságok között fennáll a pozitív kapcsolat, de ok-okozati viszonyban nem állnak. - HAMIS

H_2 : A szabadságok között fennáll a pozitív kapcsolat, de fordított ok-okozati viszonyban állnak. - HAMIS

H_3 : A szabadságok között országcsoportokra vonatkozóan pozitív és negatív, vagy éppen oszcilláló kapcsolat áll fenn, így a gazdasági és politikai szabadság egymásra hatnak, de nem eredőjük egymásnak. – IGAZ

Tehát a kutatás eredménye alapján a H_3 hipotézis került elfogadásra. Ez további kutatási lehetőségeket nyit meg. Írásom záró részeként a szabadságok másfajta értelmezési módjaira térek rá, melyek a H_0 hipotézis elvetésének okát világíthatják meg.

4. rész: Összegzés

Amennyiben elfogadjuk a pozitív (részvétel a döntéshozásban) és negatív politikai szabadság (egyéni szabadságjogok), valamint a gazdasági szabadság (tulajdonjog sérthetlensége és szerződési jog kötelme) egymás melletti létezésének szükségességét, úgy azt gondolom, hogy az elmélet szemléltetése céljára a Rutherford-féle atommodell⁷⁹ kiválóan alkalmazható. Nem feltételezem, hogy a természeti folyamatok és konstrukciók szükségszerűen meghatározzák a társadalom attribútumait és értékeit. Ok-okozati kapcsolat megléte nélkül, mindössze a véletlen hasonlóságra történt rácsodálkozás miatt gondolom, hogy ezen természettudományi modell rávilágíthat a szabadságok kapcsolatának természetére. Ez természetesen azt is jelenti, hogy az egyik modellben lévő logikai kapcsolatok nem feltétlen rendelhetőek hozzá a másik rendszer elemeihez tökéletes pontossággal.

A szabadság negatív területét az atom negatív töltésű terében, az elektronburokban, a negatív töltésű részecskéket, azaz az egyéni célokkal rendelkező egyéneket az elektronpályákon – melyek csak valószínűségi és nem determinisztikus pályák – találjuk meg. Az elektronok azért mozognak részben szabadon, részben rendezetten, mivel a pályáik középpontjában egy pozitív töltésű atommag található. Ha ez nem lenne, úgy a negatív töltésű részecskék szabad mozgásából a plazmagömb búrájában megfigyelhető fonalas, imbolgó kisülések tömkelege menne végbe. Azaz a negatív szabadság terének úgy szab határt a pozitív szabadság, mint az elektron szabad mozgásának az atommag és így kerüli el, hogy „a „természetes” szabadság társadalmi káoszhoz vezessen.⁸⁰”

A negatív szabadság terének korlátozása után vessük tekintetünket az atommagra, ahol a pozitív szabadságot a proton részecskék szimbolizálnak. A neutronok pedig más általánosnak vélt vagy fontosnak titulált közösségi értékek megtestesítői. Ezek az egyén előtt gyakran - vaksága, tudatlansága vagy romlottsága miatt – ismeretlenek maradnak. Berlin így fogalmaz: „lehetséges, sőt olykor jogos is embereket olyan célok nevében (például az igazság vagy a közegészségügy érdekében) kényszeríteni, amelyeket, ha felvilágosultabbak volnának, maguk is követnének.⁸¹” A probléma akkor kezdődik, ha ezeket az értékeket abszolutizálják és ráoktrojálják az egyénre. Megszűnik a magánélet és a nyilvános hatalom területe közötti határ. Az atommag felfalja az elektronfelhőt. A megoldás a politikai szabadság pozitív egységének

⁷⁹ Encyclopaedia Britannica: Rutherford model. <https://www.britannica.com/science/Rutherford-model>

⁸⁰ Vö. Isaiah Berlin: *A szabadság két fogalma*. In *Négy esszé a szabadságról*. 1990. Európa Könyvkiadó, 345. oldal

⁸¹ Uo. 364. oldal

használata – atommagba ágyazása - amely fenntartja a negatív és pozitív töltések közötti egyensúlyt, és a törvények és határok meghatározásával és felügyeletével a neutronok is egy közösen választott értékrendszert takarnak, mely az egyéni érdekek különbözőzéséből adódóan szükségszerűen plurálisabbak és így nagyobb negatív szabadságot biztosítanak, mint egy monista felfogás hatalomkoncentrációs gyakorlata.

A gazdasági szabadság a negatív politikai szabadsággal rokon, hiszen alapvetően egyénre vonatkozik, de sok független tényező is hatással van rá. Az eltérő elektronpályákon mozgó elektronok tehát nem a politikai szabadságból eltérő mértékben történt részesedésük, hanem képességi különbségeik alapján rendeződnek. Adott pályán döntési szabadsággal ugyanúgy bírnak és képességeik birtokában elektronpályát is válthatnak.

Forrásjegyzék

Aladár, Madarász: *Kameralizmus, történelmi iskola, osztrák gazdaságtan, Három vázlat a német és osztrák közgazdasági diskurzus történetéből*. Közgazdasági Szemle, XLIX. évf., 2002. október

Antal, Mátyás: *Az új osztrák iskola általános jellemzése*. Közgazdasági Szemle, LI. évf., 2004. október

Arisztotelész: *Politika*; <https://mek.oszk.hu/04900/04966/04966.htm>

Benjamin Constant: *A régiek és a modernek szabadságának összevetése*. Réz Pál fordítása

Byung-Chul Han: *Csillapító társadalom. A fájdalom ma*. Budapest, 2021. Typotex;

Carl Menger: *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*. 1871.

Economist Democracy Index; <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/>

Encyclopaedia Britannica: Rutherford model;
<https://www.britannica.com/science/Rutherford-model>

Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember*. Budapest, 2014. Európa Könyvkiadó,

G. W. F. Hegel: *A szellem fenomenológiája*. Budapest, 1961. Akadémiai Kiadó,

Hélène Landemore: *Open Democracy. Reinventing Popular Rule for the Twenty-First Century*. Princeton-Oxford, 2020. Princeton University Press;

Friedrich A. von Hayek: *A liberális társadalmi rend alapelvei*. In *Piac és szabadság*. Budapest, 1995. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 325-342. oldal

Friedrich A. von Hayek: *A társadalmi igazságosság atavizmusa*. In *Piac és szabadság*. Budapest, 1995. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó; 211-220. oldal

Friedrich A. von Hayek: *Igazi és hamis individualizmus*, In *Piac és szabadság*. Budapest, 1995. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó; 439-464. oldal

Friedrich Nietzsche: *Vidám tudomány*. Budapest. 1926. Világirodalom Könyvkiadó-vállalat

Immanuel Kant *Az örök béke*. Budapest, 1980. Szépirodalmi Kiadó,

Isaiah Berlin: *A szabadság két fogalma*. In *Négy esszé a szabadságról*. 1990. Európa Könyvkiadó

Karl Marx: *A tőke. A politikai gazdaságtan bírálata*. Budapest, 1955. Szikra Kiadás,

La devise de la République est « Liberté, Égalité, Fraternité ».” Texte intégral de la Constitution du 4 octobre 1958 en vigueur; Atricle 2. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur>

László Tamás: *Bölcs laikusok a „nép” képviselőjében? A deliberatív közösségi gyűlés, mint lehetséges gyógyír a modern képviseleti demokrácia válságjeleire.* In: Politikatudományi Szemle XXXII. évfolyam 2023/1

Ludwig von Mises: *Liberty and Property.* 1958.

Marcuse Herbert: *Az egydimenziós ember.* 24. oldal. 1990. Kossuth Kiadó. Fordította: Józsa Péter

Mark Fischer: *Kapitalista realizmus; Nincs alternatíva?* Budapest, 2020. Napvilág Kiadó

Max Weber: *A tudomány és politika, mint hivatás,* 2020. Kossuth Kiadó

Milton Friedman: *Kapitalizmus és szabadság.* Ford. Suzanne M. Bősze. 1996. Akadémia Kiadó

Montesquieu: *A törvények szelleméről.* 2000. Sapientia humana

Nadia Urbinati: *Representative Democracy; Principles & Genealogy.* Chicago and London, 2006. The University of Chicago Press;

Nagy Gergő Máté: *Chile népszavazás után: egy alkotmányozási kísérlet tanulságai.* 2022 Új Egyenlőség, <https://ujegyenloseg.hu/chile-nepszavazas-utan-egy-alkotmanyozasi-kiserlet-tanulsagai/> letöltés dátuma: 2024.03.30.

Pogi Podcast: 42. A kapitalizmus Monopoly, sakk, vagy inkább póker?
<https://podcasts.apple.com/hu/podcast/42-a-kapitalizmus-monopoly-sakk-vagy-ink%C3%A1bb-p%C3%B3ker/id1553135594?i=1000534323496> letöltés dátuma: 2024.03.30.

Roger Scruton: *Zöld filozófia.* 2018. Akadémiai Kiadó Zrt.

Szerződés európai alkotmány létrehozásáról. Preambulum; https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2004.310.01.0001.01.HUN&toc=OJ%3AC%3A2004%3A310%3ATOC#d-017 letöltés dátuma: 2024.03.30.

Tamás Gáspár Miklós: Egyszerű és nagyszerű kapitalizmus. In: *Antitézis.* 2021. Pesti Kalligram. Fordította: Sipos Balázs

The Heritage Foundation, The Wall Street Journal: Index of Economic Freedom;
<https://www.heritage.org/index/> letöltés dátuma: 2024.03.30.

United Nations Charter: Preamble; <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/preamble> letöltés dátuma: 2024.03.30.

adat.xlsx

korrelacio_ertek.xls
x

elemzes_kodszor.txt

pontdiagram_2007_
2022.zip

NagyR_eredetisegn
yilatkozat.pdf

Ábrák és táblázatok jegyzéke

1.	ábra: IEF és DI átlagának változása 2007-2022 között	24
2.	ábra: Súlyozott IEF és DI átlagának változása 2007-2022 között	25
3.	ábra: IEF és súlyozott IEF átlagának változása 2007-2022 között	25
4.	ábra: DI és súlyozott DI átlagának változása 2007-2022 között	26
5.	ábra: Δ IEF és Δ DI változása 2007-2022 között	27
6.	ábra: Δ IEF és Δ DI súlyozott változása 2007-2022 között	27
7.	ábra: 2007. évi Δ IEF és Δ DI értékei	29
8.	ábra: 2020. évi Δ IEF és Δ DI értékei	29
9.	ábra: 2022. évi Δ IEF és Δ DI értékei	30
1.	táblázat: Országok Δ IEF és Δ DI értékeinek változása évenként	30
2.	táblázat: Δ IEF és Δ DI értékeinek korrelációja	31
3.	táblázat: Δ IEF és Δ DI értékeinek korrelációjának megoszlása adott t/t-k esetén	32
4.	táblázat: Δ IEF és Δ DI értékeinek korrelációjának megoszlása évenként	32